

Жамбил
ЖАБАЄВ

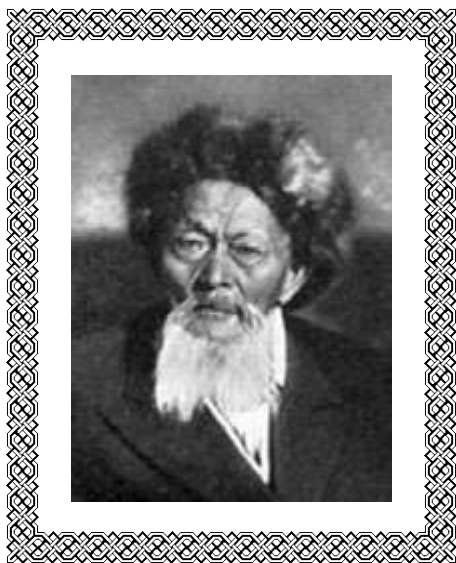
Дорога в степу

ЖАМБИЛ ЖАБАЄВ

Дорога в степу

ВИБРАНЕ

ЖАМБИЛ ЖАБАЄВ

Дорога в степу

ВИБРАНЕ

Переклад
Петра Засенка

ВИДАВНИЦТВО
жупанського

Київ
2009

ББК 84.5КАЗ

Ж89

До цього видання творів класика казахської літератури, народного співця і поета Жамбила Жабаєва увійшли найпопулярніші поезії та поеми. Твори його відзначаються національним колоритом, багатством художніх засобів.

Редактор:

Олег Жупанський

Художнє оформлення:

Оксани Баратинської

**Видання книжки здійснено Посольством
Республіки Казахстан
в Україні і в Республіці Молдова**

ISBN 978-966-96882-9-3

© ФОП Жупанський;
П. Засенко, переклад;
О.Баратинська, художнє
оформлення, 2009.

«Я — ВАШ ЖАМБИЛ»

«Я мов та столітня тополя. Коріння моє — рідний народ, віти мої — пісні, листя моє — молоді сини і дочки. Я ріс у голодних степах. Піски були безводні. Хани, баї, мулли і алаші рубали моє коріння. Хмари закривали від мене сонце. Моє молоде листя зривали злі завірюхи.

Я прагнув вершиною до сонця. Але не було сонця. Я тягнувся корінням до води. Та не було води. Я пілки простягав до щастя. Та щастя не було. Я гнувся під бурєю, оберігаючи листя. Але сили танули, а буря зривала і палила оголене листя».

Так образно висловився про себе як про митця майстер казахського усно-поетичного мистецтва Жамбил Жабаєв. Він пройшов майже столітній шлях, завжди пам'ятаючи, що співати потрібно про народ, для народу, серед народу. Біографію своєї нації він підносив до біографії світу, а тому як національний поет здобув міжнародне визнання. Його твори перекладалися всіма мовами колишньої багатонаціональної держави, іноземними мовами. Глибоко усвідомлюючи роль народного співця, він без перебільшення своєї значимості міг сказати правдивим голосом землякам: «Я — зіркий сокіл, я — наспів моєї країни», «я — ваш Жамбил». Свої думки і почуття, перейняті від дум і переживань рідного народу, акин втілював у майстерно оздоблені словесні і мелодійні витвори, які ставали коштовностями в народно-поетичному багатстві казахів.

Жамбил оспівував реальне життя тодішнього Казахстану. Виступаючи перед масовими зібраннями людей просто неба, можна було завоювати прихильність слухачів лише тим, щоб потрапити своїм наспівом у русло відповідної народної оцінки якогось явища чи персонажа. А для цього потрібно було мати неабиякий життєвий досвід, уміння «читати» характери людей і відчувати налаштованість народних мас. Оцінюючи повноту духовного багатства Жамбила, можна висловитись казахським прислів'ям, відповідник якого в українському варіанті звучить так: «Не питай у старого, а питай у бувалого».

Письмові джерела свідчать, що взимку 1846 року в дірявій юрті кочівника народився хлопчик. Це сталося біля підніжжя гори Жамбил, іменем якої було названо новонародженого. Дитинство малого нічим не відрізнялося від багатьох йому подібних дітей. Років дванадцяти батько Жамбила Жабай віддав хлопчика в науку до мулли — мусульманського священика. Але Жамбил не витерпів нецікавих уроків грубіяна мулли, його знущань, побоїв і втік із аула свого вчителя. Коли батько Жамбила захотів знову відвести хлопчика до мулли, той склав пісню «Скарга», що вважається початком творчості широко відомого нині акина.

Надзвичайно цікавим є той факт, що акини за своєю суспільною роллю і способом життя дуже схожі з українськими кобзарями, бандуристами, лірниками. І ті й інші у своїх творах викривали соціальну й національну несправедливість, доносили до слухачів злободенні вісті, кращі взірці народної поезії і музики, задовольняли тим самим їхні духовні й естетичні потреби, викликаючи до себе любов і повагу в народі і ненависть до гнобителів, визискувачів. До речі сказати, часто широковідомих акинів у поїздах по безкінечних степових просторах супроводжували юнаки, як і українських кобзарів поводити, які потім, переймаючи науку в старших, самі ставали майстрами народного мистецтва. Є свідчення, що в юному віці Жамбил Жабаяєв супроводжував у поїздах по аулах акина Суюмбая — одного з іменитих імпровізаторів.

Казахський народ здавна шанував акинів і пишався ними як виразниками найзаповітніших думок, прагнень, дослухався до них як до своїх наставників, піснярів. Акини становили прошарок професіональних співаків, які верхи роз'їжджали по аулах, стійбищах, перед численними народними зібраннями виконували давні сказання, пісні під акомпанемент домбри. Слухачі, дякуючи їм за натхненну пісню, дарували хто що міг: коней, баранів, халати. Перший казахський просвітник Ч. Велиханов ще в XIX столітті писав про те, що акини «співають свої імпровізації на публічних киргизьких розвагах, на поминках, і на байзі (скачки), на весільних тоях, на зібраннях, пов'язаних із усякими масовими заціями».

Суспільна роль акинів була надзвичайно велика. Їхні пісні вивчали напам'ять, а імена ставали широко відомими. Традиційно складалося так, що акин мав прославити,

оспівати народних героїв, людей відважних, добрих, морально чистих, і заплямувати, висміяти, осудити здирників, боягузів, нечестивих, скупердяїв. І ці дії часто відбувалися в присутності тих, про кого згадувалося в імprovізації.

Акини у час співу могли варіювати текст, змінювати його відповідно до своїх переконань, естетичних смаків, а також вимоги слухачів, уподобання яких вони добре знають і відчують. Творчо засвоюючи загальновідомі епічні твори, популярні пісні інших авторів, співець-імprovізатор щоразу під час виконання фактично створює новий варіант твору. А вже від варіювання легко переходить до створення оригінальних речей на нову тему, з новою ідейною спрямованістю, з елементами власних біографічних даних, уподобань.

У другій половині XIX століття казахська література як самодостатня сприяла удосконаленню таланту Жамбила. На межі усно-поетичної і літературної творчості стоїть акин Жамбил. Це добре помітно і у формі його вірша. Часом автор користується вільним віршем, який побудований на речитативній розповіді про батирів — легендарних синів казахського народу. Ці твори за своїм характером нагадують українські думи. Звертається Жамбил до дворядкової строфи із суміжним римуванням — вона властива епічним творам з розлогою розповідальною фабулою. Частіше вживається чотирирядкова строфа з ознаками східного віршування — третій рядок не римується, а інші три підпорядковані одній римі. Такий вірш характерний для широкоформатних епічних полотен, таких як «Утеген» чи «Суранші-батир». Інколи Жамбил використовує в строфі тавтологічну риму — повторення в кінці віршованих рядків одного й того ж слова, яке виноситься в риму:

Став біди виною ти,
Нам не став стіною ти,
Боягузом — не батиром
Став для нас віднині ти.

Поскілки усні імprovізації, як правило, не публікувалися (це практикуватиметься пізніше), і авторство творів якось потрібно було засвідчувати, то на початку твору в заспіві, а чи в кінці у тканину вірша автор уплітав своє ім'я.

Вільно, пристрасно, натхненно,
Як біжить вода студена,
Я, Жамбил, почав поему
Про батира Утегена.

Створені під гру домбри імпровізації часто після виконання акином не залишалися ні в пам'яті автора, ні в пам'яті слухачів. А тому переставали існувати. Їх потрібно було записувати. У Жамбила були літературні секретарі — поети Таїр Жароков, Галі Романов та інші. Багато своїх імпровізацій акин виношував тривалий час: — йому потрібно було вжитися в тему, перевідчути її, знайти найпотрібніші словесні виражальні засоби. Відомо, що присвяту «Пушкіну» Жамбил уперше проспівав перед людьми в колгоспі 6-го лютого, а в кінцевому варіанті цей твір пролунав із вуст акина 10-го лютого 1937 року на ювілейному пленумі письменників Казахстану, присвяченому 100-літтю від дня смерті О.С. Пушкіна. Текст записав К. Абдикадиров. Потім він перекладався російською мовою. Сам же Жамбил російською мовою не володів.

Таїр Жароков згадував, як творилася відома пісня «Ленінградці, діти мої». Це було восени 1941 року. Два дні поет Жароков вів бесіди з Жамбилем про війну, про блокаду Ленінграда, не сміючи нав'язати акину цю тему. І лише тоді, коли самого Жамбила охопило натхнення, коли заговорила його уява, Таїр подав старому домбру і — пісня полилася «олівці і блокнот для запису в мене були напихваті» — згадував Жароков. Жамбил, як бувало в таких випадках, вимагав прочитати йому записане, говорив «не так», знову співав і просив читати, знову правив. «Так ми працювали з полудня до вечора. Видно було, що Жамбил задоволений піснею. Багато пережитого він влив у неї. Аж тоді я вирішив сказати, з якою метою приїхав до нього. Сказав, що з Москви одержана телеграма з проханням надіслати пісню Жамбила про Ленінград». Цей вірш набув особливо-го резонансу в роки війни! Російський поет О.Шестинський згадував: «Мені, ленінградцю, Казахстан особливо дорогий... Ішов суворий сорок перший. Блокада. Скрізь барикади. І раптом по місту розлітаються сотні, тисячі плакатів з віршами Жамбила: «Ленінградці, діти мої! Ленінградці, гордість моя!». Ми сприймаємо вірші акина як

свідчення того, що ми не відрізані, що маємо зв'язок з усією нашою землею, в тому числі і з Казахстаном». Текст цього вірша в перекладі російською мовою тоді прозвучав по радіо, був надрукований у багатьох газетах.

В окремих творах Жамбила звучать мотиви приязні і любові до України. Відомий український поет Терень Масенко разом із письменником Олексом Десняком були делегатами Другого з'їзду письменників Казахстану 1938 року. Тоді ж вони побували в гостях у Жамбила. Ось як Терень Масенко описує самого акіна: «Жамбил одягнутий у барвистий халат поверх звичайного міського одягу. Він сидить на килимі, простеленому на долівці, по-казахському склавши ноги. Бровами й очима схожий на степового беркута, мовчазно, але з пильною увагою дивиться, як входять і сідають гості. Іноді на мить спиняється уважним і гострим поглядом на чісмусь обличчі. В його зорі — розум, спокій, стримана й гостра цікавість. Очі сині і такі ясні! Майже сто літ життя не залишили в погляді печаті втоми, старості...» Казахський народ дав Жамбилу, своєму співцеві, п'яноблыве ім'я Джане. Всі його так називали. Згадали, що минулого року в цій самій юрті були гостями Жамбила наші земляки — поети на чолі з Павлом Тичиною. Вітаючи українських гостей, Жамбил проспівав свій вірш «Павлу Тичині, моєму синові». У Києві товариші з веселими жартами розповідали, що Жамбил цілком серйозно подарував Тичині верблюда... Ми попросили перекладача передати Жамбилу, який розмовляв тільки казахською мовою, сердечне вітання від його колишніх гостей. Жамбил по невеликій паузі заговорив ритмічними фразами — голосно, уривчасто. Нам переклали:

Однакове сонце щоранку встає
Над нами, мій гостю і сину!
Я був на Кавказі. І серце моє
Летіло й до вас на Україну.
Я бачу, що ви — України сини,
Нам разом про дружбу співати.
Жамбил лиш згадає цвітіння весни,
А вам ще рости, виростати!

Жамбил раптово перейшов з високого стилю на жартівливий. Він закінчив своє привітання до нас, українців, хорошим побажанням:

Я рад привітати гостей дорогих,
Я знаю... ви їхали звідки!
Бажаю утіх вам таких золотих,
Як очі в мосі сусідки.

Цитую уривки зі спогадів Тереня Масенка, аби наблизити образ великого казаха до нас, сьгоднішніх читачів-українців, до землі яких він ставився прихильно, з пієтетом.

У вірші «Дружба народів», створеному 1942 року, коли почалося звільнення України від фашистів, ступивши на українську землю, воїни-казахи цілували її. Жамбил переймається сердечним почуттям своїх одноплемінників, які в огні падали на коліна, цілуючи священну землю.

Берег ріки у зливі свинцю
Він цілував, як руку отцю.
«Гаряче, — пишуть, — до землі він припав...»
І що тут таїти? сплакнув-зарідав
Старенький Жамбил, як про це прочитав!

А у вірші «Пісня про життя» акин звертається до образу Тараса Шевченка, називає його великим співцем України. Тарас іде через палючі піски Казахстану на верблюді, вуста його стиснуті, він не співає, бо «бачить: безправний народ, як трава...» Жамбил настільки переймається мученицькою долею Кобзаря, що й сам начебто сідає до Тараса на верблюда, і вони разом, українець і казах, долають тяжку пустельну дорогу під шльним оком білого царя.

З великим Тарасом, як збратамі люди,
Їхали ми на нещаснім верблюді.
Нас спрага долала. Шуміли піски,
Блищали погони, блищали штики,
Бархани під вітром брели без кінця,
В барханах губилася пісня співця.

1939 року у зв'язку зі 125-річчям від дня народження Тараса Шевченка Жамбил виконав пісню «Тарас». Пізніше вона була записана, перекладена і опублікована. Акин, як народний митець, бачив в образі Шевченка великий приклад самовідданого служіння таланту митця ідеалам рідного

народу. Він говорить, що разом зі свої народом слухав пісню Тараса, перед якою «Гори схилялись, степи замовкали». Казах Жамбил беззастережно довіряється українцеві Шевченку, єднається духом із ним, братається: «Ми одне одного зразу пізнали, Йшли ми братами і мовчки складали Рідними мовами пісню свою».

Давній Жамбил свою помсту носив,
Давній Жамбил не боявся, разив
Байв і ханів, князів і царів,
Наших, Тарасе, одвічних катів.

Цікавим є той факт, що Тарас Шевченко і Жамбил протягом якихось п'ятнадцяти років жили в одному часі — могли б заживо і зустрітися в пісках Казахстану...

Написання низки віршів у цій книзі пов'язано з конкретними особами, з якими Жамбилу довелося зустрічатися, вирішувати особисті справи, вступати з ними у змагання акинів (айтис). В одному з перших творів «Сарибаю» Жамбил заявляє про свою громадянську позицію, чітко визначаючи, які моральні засади він як людина сприймає в житті, а відкидає. За словами ж самого Жамбила, він створив цю пісню приблизно 1865 року з такого приводу. Бай Сарибай прочув про акина Жамбила і запросив його прийхати до себе в аул. При цьому сказав: «Світку мій, кажуть, що ти став акином. Я не вірю чуткам. Хочу сам почути, як ти співаєш і граєш. Прийжджай і заспівай нам. Тоді Жамбил у відповідь тут же склав свою пісню.

Пісні «Шабдену», «Сиртгану» також створено на основі конкретних подій за участі конкретних людей. В одному з аулів проживав надзвичайний багатий манап Шабден. Коли взимку 1879 року внаслідок джута (ожеlediци) вимерло поголів'я худоби, ця біда зачепила і Жамбила. Щоб роздобути хоч трохи овець і коней, акин поїхав у Киргизію до Шабдена і проспівав йому оцю пісню-прохання. Коли Г.Орманов зі слів Жамбила записував текст пісні, співець сказав: «Цю пісню я проспівав, як тільки побачив Шабдена». 1880 року в місті Верному Жамбил виступав перед старійшинами роду Найман, які прибули сюди до казахів Старшого жуза. Серед гостей були багачі Маман, Єсимбек, Танеке. Осторонь від них тримався ще один гість — батир

Сирттан. У цій імпровізованій пісні, з якою Жамбил звернувся до гостей, акин оспівав Сирттана за те, що той віддав у науку своїх двох синів. Багачі не любили Сирттана, зневажливо відносилися до нього. А Жамбил, схвалюючи вчинок батира, проспівав йому: «Коли сини твої мети досягнуть, позбудешся ти злоби ворогів». Сирттана примусово переселили в інше місто. Але там його продовжував притісняти повітовий начальник. Сирттан ударив його, за що знову був висланий. Жамбил шанував нескореність і тому проспівав хвалу Сирттанові.

Конфліктна ситуація лежить і в пісні «Дівчина Кемшат». Річ у тому, що 1876 року під час поїздок по аулах Жамбил заїхав у місцезнаходження родів Кунту і Кокрек. Там в аулі бая Керима Жамбил зустрівся з дочкою бая красунею Кемшат. Про неї йшла слава як про хорошого акина, і тим була розпечена. Дівчина зневажливо поставилась до невідомого їй Жамбила. Мешкаючи в аулі Керима, Жамбил дізнався про всі тасмниці Кемшат і перед від'їздом у імпровізованій пісні висловив усе, що думав про цю дівчину.

Кажуть, що серед казахів Семиріччя і досі побутує багато переказів і пісень про батира Утегена Утегулова. Він жив у вісімнадцятому столітті, був одним із впливових старійшин роду Дулат, прославився у війнах з джунгарськими хунтайджі. У переказах і піснях Утеген постає як герой, який захищає народ від сваволі Аблая та інших ханів і султанів. Створюючи ідеальний образ батира, народ створив про Утегена легенди, в яких батир шукає для казахів Семиріччя родючі вільні пасовиська. Жамбил почав співати про Утегена в другій половині XIX століття. В радянський час він склав новий варіант епічного співу.

Про Суранші-батира Жамбил почув від свого вчителя Суномбай-акина, який часто співав про Суранші. Пісня Суномбая разом із численними народними переказами про Суранші-батира, поширеними в Семиріччі, послужила основою для створення Жамбиллом великого епічного твору.

У радянський час Жамбил створив нову редакцію «Суранші-батир», яка 1938 року була записана від самого акина літературним секретарем К. Абдикадировим. Суранші Хакінбеков походив із роду Шапрашги, який жив у Семиріччі. Час його народження невідомий. Ті, хто досліджував це питання, вважають, що він народився 1815 року. По-

мер Суранші 1864 року. В народній поезії і епосі образ Суранші за традицією змальовується як образ батира-заступника беззахисних аулів від чужоземних завойовників — коканських беків.

Окремою тривожною нотою в цій книзі звучать поезії, проспівані акином Жамбиллом утяжкі роки війни. Долаючи дорогу свого життя довжиною майже в сто років, він не полишав поста громадянина, ретельно стежив за подіями на фронті, постійно відгукувався на листи фронтовиків і, зокрема, на листи сина Алгадая, який перебував на сталінградському фронті. В листі до акина солдат Дюйсебай Сеітов і офіцер Борис Захаров писали: «Велетню поезії, Жамбил-ата! Ми, діти казахського і російського народів, на фронті в окопах готуємося до повного знищення фашистів. Присилайте нам свої могутні пісні. Ваші пісні нам завжди допомагають». Жамбил їм відповів піснею-посланням «Синам любимої Вітчизни». Тоді ж була проспівана пісня «Дівчина на сталевому тулпарі» присвячена жінкам, які лишилися в тилу, оволодівали спеціальностями трактористів, комбайнерів, і заміняли чоловіків, які пішли на фронт.

Тоді ж проспівані пісні «Проводі», «Відповідь синові», «Клятва під прапором». Це пісенні послання-відповіді на численні колективні листи, які Жамбил одержував із фронту. Від цих послань віс тривогою, але впадає в очі, що немає в листах отих традиційних батьківських настанов синові: беретися, не висуватися... Тут звучить мужній голос батька-воїна, батька-джигіта: «Будь безстрашним, мій Алгадаю...»

Знаєш, сину, справжній джигіт
Не боїться у бії іти,
І про тебе знає світ,
Якщо будеш таким і ти.
Як відступиш — не пощаджу,
А як вистоїш — нагороджу...

А вже в пісні «Думки про Алгадая» звучать мотиви скорботи, зумовлені звісткою про загибель його улюбленого сина. Це сталося 1943 року.

Та хай за яку б тему брався Жамбил — історичну, а чи злободенну — одразу зрозуміло: це говорить казах. Навіть у піснях радянського періоду, коли автори мали обов'язково

включати у твори тріскотливу ідеологічну атрибутику — все одно акин з-поміж усіх позитивів виділяє свій Казахстан, у якому найкрасивіші степи, найбагатші копальні, наймужніші джигіти. «Там — нездоланність у силі земній, Там - колиська безстрашних людей, Там — Казахстан неозорий». І навіть серед «дружною здружених народів» Казахстан «як улюбленець в рідній сім'ї і як вірець побратимства живий».

Оспівуючи природу рідного краю, Жамбил відходить від фольклорних уподобань — він як пастух-трудівник милується нею, зачаровується аж до захоплення. Якщо степи, то вони в соковитих травах, у весняних квітах, з гір стікає освіжаюча прохолода. А на розкішних пасовищах табун коней, череди корів, отари овець — усі з виводками молодняка... Все це ненабридливо гіперболізовано: корова рогами підпирає небо, а з її вимені вибризкують фонтани молока... І все це — рідний Казахстан.

Поезії Жамбила «Вибране» виходили в Києві 1952 року. Твори українською мовою перекладали відомі майстри слова (П. Тичина, М. Бажан, І. Муратов, Т. Масенко, Я. Шпорта, Ф. Скляр, В. Швець та інші.

«Я — ваш Жамбил» — так довірливо звертався акин до всіх дорогих йому людей. З виходом у світ збірки наспівів знаменитого казаха «Дорога в степу» українською мовою ми, українці, говоримо: «Так, ти і наш, Жамбиле».

Петро Засенко

ПОЕЗІЇ

ПІСНЯ ПРО ЖИТТЯ

Пісня цвіте в дев'яносто літ:
В пісні народній живе заповіт,
Пісню народ не забуває,
Справжньої пісні смерть не здолає:
Пісня із серцем у дружбі живе,
Пісня до щастя серце зове.

Мчаться століття на скакуні...
Зринули в пам'яті степу пісні:
Бачу, імчить крізь простори навскач
Вічного щастя вічний шукач.
Степ пам'ятає Асана Кайги,
Пісню його замітали сніги.

Мчаться століття на скакуні...
Зринули в пам'яті степу пісні.
Коркіт любив свою землю, як милу,
Всюди шукав її. Гаснули сили —
Коркіт у відчаї — хай би він був, —
Всюди на нього чекала могила.

Мчаться століття на скакуні...
Зринули в пам'яті степу пісні:
Килим-літак осідлав наш народ —
Соколом зринуть хотів до висот.
Вище могутніх вершин Ала-Тау
Мріяв підняти казахський народ.

Мчаться століття на скакуні...
Дні невеселі згадалися мені:
Серце моє обвівав суховій
І засихали останки надій.
Пісню улюблену не співав
Жамбиа на землі своїй.

Безліч легенд я в душі приберіг
На перехрестях крутих доріг.
Бачу, де губиться в хмарах вершина,
Пісня злітає горда, орлина, —
Витязь народу Шота іде,
Врівень сліпучим кавказьким вершинам,
Грузії гордої доблесний син,
Бачу, іде по міжгір'ю один.
В'ється туман понад гори, як дим,
Крокує, де барс залишає сліди,
Він пісню народу, і мрію, й любов
Несе, зберігає вікам молодим.

Бачу, зміяються налякані гади,
Чую, рокочуть, шумлять водоспади,
Хочуть линути холодні ковші —
Пісню згасити в гарячій душі.
Та витязь крокує у барсовій шкурі,
Несе своїм людям пісень вітражі.

Мчаться століття на скакуні...
Зринули в пам'яті степу пісні:
Від спеки густа вигоряє трава,
Іде без доріг, без путі караван,
Вітер пустелі гонить піски,
Іде по слідах каравана буран,
Верблюди бредуть який уже день.
Вершник в пісках не співає пісень,
Сльози в очах, кров на губах,
Іде великий співець України,
Іде Тарас на верблужих горбах.

Мчаться століття на скакуні...
Іде Тарас на верблюді. В огні
Стиснуті губи — співець не співає;
Він бачить: безправний народ, як трава...
З великим Тарасом, як збратані люди,
Їхали ми на нещаснім верблюді.
Нас спрага долала. Шуміли піски,
Блищали погони, блищали птики,
Бархани під вітром брели без кінця,
В барханах губилася пісня співця.

Мчаться століття на скакуні...
Пушкін їде в простім чапані,
Гарба розсохлась, колеса скриплять,
Шкапи хомут розривають, пихтять.
Чорною зграєю ворон кружляє, —
Серце поетове хоче дзьобать.
Розсохла гарба у пісках проплива,
Пісню народу Пушкін співа,
Цар налякався, що пісня жива.

Пушкін, мандруючи, наче Кайги,
З диких і сніжних Кавказьких висот
Піснею славить російський народ.
Пісня його понеслася по краю,
Пісня запала в душу Абаю,
І у підніжжя старого Тянь-Шаню
Заговорили Онегін, Тетяна
Мовою наших споріднених душ —
Рідною мовою Казахстану.

Мчаться століття на скакуні...
Їде Жамбил і співає пісні.
Він, як орел над верхів'ям Кавказу,
Думою линує, не схибив ні разу,
Він перед баями спину не гнув...
Їде країною славний Жамбил.

Той не співець, хто на бій не зове,
Хто серцем з народом своїм не живе,
Хто в пісні не славить життя трудове.
Співаймо, поети! Хай наша земля
У пісні народи усі прославля.

БЯГАЛІСТЬВО ЗЕМЛІ

Весні я рад! Пора труда.
Веселе птаство приліта.
Розтанув сніг. Димляться гори,
В теплі прокинулись простори,
В яругах — весняна вода...
Народ на поле поспішив
Орати — працею він жив.
Всі дні трудом весняним дишуть.
Кази уміло так не кришать,
Як плуг земельку покришив.
Дивись! Пшениці сходам рад,
А з Алатау водоспад —
Біжать прозорі води сині,
Посіви зрошують в долині,
Арики дзвінко гомонять.
Віддай землі душі тепло,
Вона віддасть тобі добро!

ЗА ВИСОКІЙ УРОЖАЙ

З неба випав білий ніжний сніг.
Це ж бо щастя! Кращий дар весні!
Білиною сяс, опада,
Білий, як у мене борода,
Ліг на луки, на озимий клин —
Урожаю нашого зачин.

Втамував, принісши на крилі,
Спрагу розквітаючій землі.
Люба земле — рідний отчий край,
Білий сніг, як молоко, співай,
Щоб до сонця потяглось зерно —
Хай нап'ється свіжості воно.

Чую тепле дихання весни,
Скоро вийдуть пастись табуни.
В небі сонце яро загорить,
Сніг розтане і загомонить
Радістю розкутої ріки
І затихне в долах назавжди
Дивною прозорістю води.

Прилетівши в рідну сторону,
Птахи славлять піснею весну,
І промчатся степом навпрошки
Коней норавливі косяки.
Неозора, радісна земля!
Урожайні і степи й поля!

Мій народе, як із давніх літ,
Піснею стрічай весни прихід,
Часу дорогого ти не гай
І виходь в похід за урожай,
Щоб у нашій рідній стороні

Кожен колос золотом дзвенів,
Приготуй комбайни, трактори,
Щоб вийшли в поле до пори.
Придивись до зерен посівних,
Чи немає шкідників на них;
Щоб сяйнула зерен чистота
Чистотою перлів дорогих.

Мій народе, як і з давніх літ
Піснею стрічай весни прихід.
Щоб побільше хліба накосить,
Щоб побільше нам намолотить,
Щоб шуміли колосом лани,
Щоб приплід давали табуни,
Щоб гриміла слава з краю в край
Про високий диво-урожай.
...Рідний краю мій! Співа Жамбил.
Рідний краю мій! Зове Жамбил:
Ти готуй своїх коней стальних,
Їдь, і весну зустрічай на них,
Щоб побільше мати хліба нам,
Щоб гриміла слава з краю в край
Про високий диво-урожай.

СВЯТЛО ВЕСНИ

Я бачу, як ріки течуть з далини.
В степах Батьківщини співають вони.
Гудуть на вітрах тракторів табуни —
На рідних просторах співають вони.
Зими покривало знімає земля,
Зігріта травневим розмаєм земля,
Стальними плугами розкрита земля,
Садами і квітами вкрита земля,
Овіяна вітром, весняним теплом,
Засіяна чистим добірним зерном.
І зграями птиці над нами летять,
Весняними хвилями води шумлять.
Я бачу, як риби гуляють на дні,
Лускою виблискують у табуні.
Отари в степу кучерявих ягнят,
Веселих телят і верблюженят.
І лється Жамбила весняний мотив,
Народам щасливим він серце відкрив.
В душі його пісня весела й жива,
З народом крокує Жамбил і співа.
Я власник найкращих сердечних дарів —
Весняної домбри дванадцять ладів.
Я міряю кроком свій степ дорогий —
Іду я щасливий, завжди молодий.
А пси самурайські знай виють в ночах,
Від людської крові їм темно в очах.
У ночі холодні, у дні гіркоти,
Лети, моя пісне, як беркут, лети,
Як ворога стрінеш, будь мужньою ти,
Накинься, як беркут, що стримує лет,
Як беркут, ламай йому, пісне, хребет.
Хто дохлим родився, той дохлим і буде,
Хай гавкає, виє, та хай не забуде,
Що в світі туманнім, як сонце з висот,

Встає наш великий і вільний народ.
Як громом травневим він гряне з небес...
Барлогу не знайде розлючений пес.
Присяга народу міцна, як граніт,
Народ мій за себе завжди постоїть,
Коли свою пащу злий ворог відкриє,
Народ його в землю навіки зарие.
Хто піде війною, не злічить всіх ран,
На нашому озері вільнім Хасан
Розвіявся ворог, як ранній туман.
Присяга народу міцна, як граніт,
І пісня Жамбила, мов куля летить.
І пісня Жамбила летить і разить, —
Таж ворога злого вона не щадить.
Цей травень, о пам'яте, згадує не раз —
Це він надихає на подвиги нас!
З весною народів серця оновив
І пісні мої дав натхненний, порив.
Дарма, що біліє моя борода,
Що йдуть до століття високі літа,
Бо знаю, що вдома й біда не біда,
Душа у Жамбила завжди молода.
Про землю кохану пісні я складаю,
Батирів народних у них прославляю.
Слова в моїй пісні прості й голосні,
Я молоді наші дарую пісні.
Століття підходить, я з вами в ці дні.
Лети ж моя пісне, над світом злітай
І травень розквітлий навкруг прославляй.

ТРАВЕНЬ

Вже сотий раз, як повелося здавна,
Я відкриваю серце пісні травня.
Куди не глянь — Голодний Степ ожив —
Глуха й німа пустеля нещодавня.

Минули стужі й снігові обвали,
Потоки з гір з-під льоду заспівали.
Пташиною малою дикий мак
Прокинувся в траві, як нездужалий.

Прийшла сімба: тряслись земля і небо!
Ми вправі хліба гори ждуть зі степу.
У нас закон: є клин землі? Ори!
Вода? Будуй загату на потребу.

Бушує травень. Пригадаю: трони,
Як травень, жовтень поламав до скону.
Він стужу нищив, морок розганяв,
Він дико мчав, зламавши всі закони.

Сади в цвіту, гуде бджола-святоха.
Як сад весни, завітчана епоха.
Співають, не змовкають солов'ї.
Не стало на землі чортополоху!

В квітучий травень сядь під тінню сливи,
Співай і грай, акин земний, щасливий!
Тебе почують: просвітіє друг,
Зігнеться ворог, втративши поживу.

У голосах народ з народом рядом
Співають, пісня ллється водоспадом.
Прислухайся! Чудові голоси!
Москва співає разом з Ленінградом.

І втворають їм і села, і міста,
В степах родючих, де врожай зроста,
На всіх морях і теплих і холодних,
У горах, де ховається руда.

Примор'я від душі їм підтягнуло,
Затим озвались кишпаки й аули,
І заспівав казахський степ, а в нім
Завжди є голос древнього Жамбила.

1937

ПІСНЯ ПРО ЩАСЛЯ

Проживши вік, один старик
Сказав мені як старик
Слова, в яких був серця крик:
«Від спраги дрохвою страждав,
Я — лебедем — озер не знав,
В пилу перлиною лежав».
Прожив літа він без пуття.
А я? Я інше знав життя:
Скакун стальнокопитий я,
І сокіл стальнокрилий я,
Луг пишний — доля то моя!
У мріях — був медовий край!
І там я пив солодкий мед —
І сил в мені хоч відбавляй!
В сто літ я сильний — тим горджусь,
І як чинара в небо рвусь,
В кришталь води не надивлюсь.
Найщасливіший в світі я —
Щасливіший усіх старих.
У неповторний добрий час
Пошану має кожен з нас.
Жамбил співа пісні свої —
Вони течуть як ручаї,
Солодкі — бджіл важкі труди.
Народе мій, скоріше йди!
Частують всіх! Течуть меди.

ВЕСНА

По степах весна, як розливи ріки,
По слідах журавлів пропливають хмарки.
Зелені земля широка, як світ.
Все цвіте, і зоря — наче пишний цвіт.
Мертвий посох, сухе комишини стебло
Зацвіта, посилає життєвий привіт.
Безпечальні люди, радісний став труд,
Мій народе, весну ждав ти сотні літ.
На джайляу ржання чути навесні.
Вівці і ягнята. Море молока.
Верблюдиці дзвінко звуть верблюденят,
Гладь озерна — наче піна каймака.
І Жамбил старенький гострить язика,
Здалека прибудуть слухать смільчака.
На байзі він часто здобував призи —
Завжди його пісня жвава і дзвінка.
Хоч і мокра спина — першим ти прийшов,
Глянь, тебе вітає дівчини рука!
Стрів Жамбил на світі сто одну весну,
Та оця найкраща — як стрімка ріка.
Я весні радію, молодість відчув.
Сотня літ — сто пудів — ноша нам легка.
Пістдесят дві жили кров'ю налились,
По домбрі літає птах — не рука.

ПІСНЯ ЛІТЯ

Осідайте коня мого,
Літні трави в степу шелестять.
Вівці котяться, верблюди кричать,
Гуси над степом ключами летять.
Рада молодь. Смуток облиш.
Веселіших не знайде облич,
Пісня, ігри, щасливий сміх —
Світла радість прийшла до всіх.

А навколо стільки чудес:
Гори, доли, розливи плес;
Ой же літо нині прийшло!
Летється зливою сонце з небес,
Скільки стало в очах надій,
В кожному домі — мир, супокій,
І немає горя навкіл.
Молодій, душа, молодій!

Батьківщина — то рідний сад,
Вся тюльпанами розцвіла,
Одинадцять країн-сестер —
Всі в прихистку одного крила.
Одинадцять — то сад краси,
І привільно народу в нім;
Чайок збуджені голоси,
Пташий гамір на лоні води,
Наливаються соком плоди.
Ріки бистрі, озер гладінь —
І привілля і голубінь.

Чарівна далина долин
І хребти недоступних гір.
Нам не страшно не бур, не гроз,
Наша сила б'є джерелом,

В нас готовий крицевий меч —
В бій ми підемо напролом!
Вище молот, ковалю, здіймай,
Глибше, ратаю, борозну край,
І густим золотим зерном,
Наче в шлюбі, народ осипай.
Вже покраяли крицю доріг,
Де пустелі й нетрі були,
Розпечатали надра глибин —
І скарби звідтіль потекли.
На крилах соколиних ми
Океани пересікли.
Наша сила — морський прибій,
Хвилі б'ють об вершини скель,
Здіймай, моє море, вали!
А літо ясне моє
Нехай не відає негод.
Хай вільно дише мій народ,
Лихих не знаючи пригод.
Землі моєї літній сад
Хай буде повен всіх щедрот!

1937

УТІХА ДЛЯ ДУШІ

І душі твоїй нетлінній,
І крові твоїй кармінній,
І для тіла, що є тлінне,
Сонце — око незамінне, —
То утіха назавжди.

Квіти, що голублять зір
У підніжжі синіх гір,
Вітру в полі вітровіння, —
Таїна благословіння —
То утіха для душі.

І озер ясні дзеркала —
Без кінця і без начала,
Ні об'їхати, ні обстати,
Дна вівіки не дістати —
То утіха для душі.

Блиск небачених плодів,
Хати в затінку садів,
Рідна земле — ти колиска —
Ти утіха для душі.

Наша слава знаковита —
Нива, сонечком залита,
Вітер стомлено колосся
Гладить, як дівочі коси, —
То утіха для душі.

Пісня радості й родини,
І поета, і людини,
Що створила всі картини —
То утіха для душі.

АЛА-ТАУ

В орлиних просторах хмари пливуть,
Хребти, наче коні, під сонцем бредуть.
Піднявся над всім Джетису Ала-Тау —
Казахських просторів краса і могуть.

Снігів на вершинах сяючий плин,
Розтріпані хмари знайшли там спочин.
При заході сонця стають золотими —
Вони стережуть тасмниці вершин.

З покритих снігами й льодами громад
Розбризкує перли, кипить водоспад,
Гримає валунами і піною грає,
Із бризок вдягає квітчастий халат.

Пристанище в небі орлів і снігів,
А нижче — масиви дрімучих лісів.
Там сосни високі в зеленім убранні
Співають із вітром на сто голосів...

В садах від падучих плодів перестук,
Там яблука стиглі, солодкий урюк.
Дорідні вишні у горах достигли,
Вогнями горять полуниці навкруг.

В зелених лугах едельвейси цвітуть,
Джейрани і тури кочів'я ведуть,
Багряні лисиці і сніжні барани,
Вовки і ведмеді у горах живуть.

В долині між гір, там де скель стрімчаки,
Синіє водойма, як плесо ріки.
У водах прозорих під сонцем весняним
Гуляють сріблястих рибин косяки.

На схилах від сонця трава золота,
У синє і жовте там луг зацвіта,
А нижче, в наспівнім дзюрчанні ариків,
Столиця — красуня Алма-Ата.

Ти наш Ала-Тау! В чалмі із льодин
Зберіг ти багатства як доблесті син,
Озера і руди, сади і джайляу
Відав ти героям з вершин і долин.

А там, за хребтом Ала-Тау — стіна,
Під небом печальним чужа сторона,
Де грізно гуляє по глинистих селах
І теплою кров'ю парує війна.

Жамбил з висоти озирає блакить —
Бо ворог озлоблений, знаєм, не спить...
Над білою сферою юрти Жамбила
Як полум'я, маковий прапор горить!

1937

ШОТЯ РУСТАВЕЛІ

Як ми в полоні чорних днів, —
То ми в полоні темноти!
Ти, як монета, потемнів,
А був світліший сонця ти.

О Шота із Руставі! Ми —
Ти після смерті, я — живий —
Збулися млосної п'тьми,
Вступили в простір голубий!

І щастя сяє, як зоря,
І радість хлюпа, як моря,
І вік мистецтва золотий
У наші душі зазира.

Він всіх акинів відшукав,
Звучать пісні дзвінкше рік,
Тебе він з гір Кавказу взяв,
Мене він з Ала-Тау взяв, —
Наш по-джигітськи юний вік.

Кавказ і Каспій! Гордий Схід
Їх, як дві дивних юрти, звів!
Один — все рветься у політ,
Другий — шука глибинний слід.
Душею Шота в них мужнів.

Злітає сонце з-за вершин,
Як ловчий сокіл-переліт.
Великий Шота — сонця син.
Прийшов в наш вік герой, акин
І славен став на цілий світ.

ТАРАС

Слухав я трелі дзвінки солов'їні,
Слухав наспіви твої, Україно.
Степом летіли на ранній зорі,
В хвилях купались вони на Дніпрі.
Пісню твою, мій любий Тарас,
Разом з народом я слухав не раз;
Гори схилялись, степи замовкали,
Слухали слово і гніву й печалі.
Чорне безправ'я тебе катувало,
Пісню залізним арканом скувало.
В клітці холодній думки схоронило,
З краєм коханим тебе розлучило,
Щастя непізнане занапостило.
В співі й плачу ти великий, Тарас,
З кров'ю текли твої сльози не раз,
В співі й плачу ти великий, Тарас.
Думи твої заглушить не могли.
Прагнення волі ти в серці носив,
Піснею царство і панство косив.
Разом з тобою, товариш бажаний,
З піснею гострою — меч восьмигранний,
Давній Жамбил свою помсту носив,
Давній Жамбил не боявся, разив
Баїв і ханів, князів і царів,
Наших, Тарасе, одвічних катів.
В степ до казахів, в незвідані далі
Пісню твою під багнетами гнали,
Пісню прекрасну твою, Україно,
Пісню сміливу великого сина.
Слухав я пісню в холодних кистау,
Слухав в безмовних степах Мангистау.
Йшов і Жамбил по цій чорній дорозі —
Домбру розбиту він ніс по роздолю,
Ніс нашу спільну народну неволю,

Йшов я з тобою по чорній дорозі,
Ми одне одного зразу пізнали,
Йшли ми братами і мовчки складали
Рідними мовами пісню свою;
Вітер поніс її в нашім краю.
Йшли ми, Тарасе, в безлюдних степах,
Йшли і співали про біль у серцях.
Йшли ми, як зубри, подалі від стада,
Йшли ми, як зебри, на дзвін водоспаду.
В пісні ховали ми, в пісні несли
Правду велику. Ой довго ми йшли.
Все, що леліяв ти, все, що шукав, —
Я на коханій землі повидав:
Сонце в блакиті, щасливий народ,
Землю, що стала, як пишний сніг,
В квітах, трояндах, в диханні степів,
В свіжості наших озер і морів.
Серце моє молодисто співа,
Чуєш, Тарасе, та пісня жива...
Пісня клекоче, неначе прибіій
Невгамовного океану!
Пісня клекоче і правду несе.
Ворог до наших кордонів повзе,
В наші оселі, степи і долини.
Будь же готова, моя Україно,
Грізним ударом вогню і булата
Стрінуті підлого чорного ката.
Хай він віднайде в останнім бою
Катову долю — могилу свою!

1939

АЛМА-АТІА

В парчевім халаті, в чалмі із снігів,
На плечах тримаючи гнізда орлів
Над всім Казахстаном ти встав, Ала-Тау,
Величний і сивий свідок віків.

Літа караваном пройшли у імлі,
А ти бережеш таємниці землі.
Ти шепчеш їх тихо старому Жамбилу, —
І пісня зринає, як струміль Ілі.

Дивись, Ала-Тау, біліє пахта.
Рум'янець у яблук, як юні літа.
В садах потопаючи, сяє вогнями
Столиця — красуня Алма-Ата.

Вона в електричних сіяє вогнях,
Квартали її у веселих піснях.
Вона ж бо колиска народного щастя,
Найбільші скарби береже у серцях.

Зима в ній забілює все навкруги,
Пишніші совиного пуху сніги.
Одягнена в пишні сноти й куніці,
У лисячі хутра завії-пурги.

В ній літо пливе ароматом садів,
Дарує багатством пахучих плодів.
Арики дзюрчать прохолодні кумису,
А вітер ніжніший іранських шовків.

Всідався Жамбил на худого осла,
Зайжджена шкапа Жамбила несла,
Дірява взувачка була на Жамбилі,
І рваний халат йому доля дала.

Нужда проминула. Нехай не верта!
Жамбила парчевий чапан огорта,
І Алма-Ата посадила Жамбила
В трамвай, щоби мчав у майбутні літа.

Де віз стародавній, бувало, скрипів —
Казах у машину тепер пересів.
Повзуть по полях трактори і комбайни,
Готують новий урожайний засів.

Столиця — красуня Алма-Ата!
Щодень тебе сонце ясне огорта.
На честь твою гімни складають акини,
Орлом твоя слава у простір зліта.

Цвіти, моя радосте, всім напоказ!
Тебе я в дорозі згадаю сто раз.
Я, наче орел, що розняв свої крила,
Готуюсь в далекий політ на Кавказ.

Я всім розкажу у наспівах простих,
Що їду з красивої Алма-Ати,
Від гордих перлистих вершин Ала-Тау,
Із краю багатства і теплоти.

Ще я і гордо, й суворо скажу,
Що наші застави бійців бережуть,
Що Алма-Ата й дорогий Ала-Тау
Вартують Вітчизну, і щастя, і славу.

НА ДЖАЙЛЯУ

В той ранок іще не було спекот,
Степ закутався в тишину,
Та Ер-Назар, мій рідний колгосп,
Прокинувся вже від сну.

Я слухав: у тиші розмови росли,
Котилися у блакить —
Колгоспники наші до мене прийшли
Зі мною поговорить.

«Веди, — я почув наказові слова, —
Нас на джайляу, Жаке,
Туди, де налита соком трава,
Як покривало м'яке.

Там вітер, як шовк, гладь чиста води,
Веди нас, Жаке, туди!»
І я відповів: «Гаразд, із добром», —
Піднявся і сів на коня.
Ми разом поїхали за табуном
У світлі ласкавому дня.

Іржали навкруг жеребці-скакуни,
І наче під звук струни,
Наші серця в обіймах весни
П'яніли від тишини.
Гори сяли в білій чалмі,
Чувся клекіт орлів,
Колгосп Ер-Назар веселий мій
Я на джайляу вів.

Вода нам назустріч імчала з гір,
Прозора і льодяна.
Я до Ала-Тау направив зір...
Рідна моя сторона!
Навіть у сні у просторах цих
Знайду я джайляу в імлі...
Будемо пасти коней баских
На щедрій нашій землі.

1935

МАЙСТРАМ ПІВАРИННИЦТВА

Дружно зібрався після турбот
Високоплечий мій сильний народ.
Поступом певним розколе й каміння,
Злетом сміливим дістане висот,
Зором орлиним побачить лисицю,
Руки робочі,
Усміхнені лиця.
Молодь весела і люди в літах
З'їхались нині в столицю.
До їхніх удач Жамбил уже звик,
З них кожен в роботі передовик,
Виросли ростом своїм небувалим,
Радісні, як на порі молодик.
Щастям гордяться народу сини.
Зроцені в вільних степах скакуни,
Можуть летіти, як бистрий той птах,
Гриви левині пливуть на вітрах.
Груди пружисті, лискучі боки —
Це пещені ними аргамаки.
Це ними доглянуті табуни,
Крові текинської скакуни...
Народ мій —
господар привільних степів,
Як доказ достатку — розкотистий спів.
Корову хазяйська пестить рука.
Корова її висока така —
Рогами своїми хмару торка,
А вим'я, що важко звисає до землі,
Клекоче фонтанами молока.
Пахучого сіна високі стіжки,
Проходять отари, несуть курдюки.
Стрибають в долинах юрми лошат
І шовковихрястих верблюденят,
Нарів горби піднялись в небеса,

Голови їхні — дивна краса,
Очі, як ясні зорі горять...
Про нарів в далекій Москві гомонять.
Край наш квітує під небом ясным
І нагодований жентом смачним.
Хто ж оце щастя нам дав назавжди?
Дав нам багатство: отари, сади?..
Слухайте рідні степи цілини,
Ви, молоді мої, юні сини,
Будьте душею завжди молоді,
Будьте міцними в щоденнім труді.
Щоби повсюди знали про нас,
Щоби повсюди слава неслась,
Найкращі у світі верблюди у нас,
Найкращі у світі корови у нас,
Найкращі у світі вівці у нас,
Найкращі у світі коні у нас,
Найкращі у світі трави і води,
Тваринники в світі найкращі у нас.

ПІСНЯ ПРО ДІВЧИНУ

Красунечко дівчино із Казахстану!
Ти яблуні тонша, ніжніша тюльпана.
Гарячим рум'янцем красуєшся ти,
Як яблуко смугле із Алма-Ати.
Танцюй, коли хочеш, джейрана ніжніше,
Тебе не посміють зобидити більше.
Із гір повіває нічний аквілон —
Ніхто не порушить дівочий твій сон.
Ти вільна, як пісня, не знаєш режиму —
Коханого знайдеш собі без калиму.
Хай доля тобі не пошле небезпек —
Біди не зазнати, як та Киз-Жибек!
Зустрінеш джигіта, в любовному трунку
Ти вип'єш чаруючий мед поцілунку.
І зорі весни у очах розцвітуть,
І світло тремтливе тобі віддадуть.
І з райдужних бризок тобі водоспади
Зігчуть щонайкращі ошатні наряди.
І ляжуть покійно під ноги твої
І трави шовкові і квіти гаїв.
І домбри, й кобизи зіллються з піснями —
Мелодії дзвін потече ручаями.
Весілля твоєму зрадіє аул,
Співатиме пісню про щастя Жамбил.

ПАБУНІЖК

Довга мене стомлює путь,
Вночі у дорозі очей не зімкнуть,
Вдень на порозі не гріє покров,
Вдень бурлакуєш, вночі — ізнов.
Нудьга його душу рве на шматки,
Коня він шукає, долає піски,
Піски Серкемира, Сартру піски.
Ех, кінь не знайдеться — на мене пеня,
Своя ж голова дорожча коня.
Тож теплих перин на пташинім пуху
Зрєклись доведеться тепер пастуху.

1870

ПОГОНЯ

Двоє коней у мене взяли —
То ж мене у печаль завели.

Із майтюбинських гір уночі
Їх погнали лихі крадачі.

Я — за ними. Імчу я туди,
Де лишились ледь видні сліди.

Це, можливо, Басне? Не так
Кидир наш вартував косяк.

Я дивлюсь косяк його. Добро!
Чи не тут майтюбинське тавро?

Якщо я любимців не знайду,
То забуду про свою біду.

ДОЛЯ БІДНЯКА

Кара — Тас, Узун-Агач
Калкабая чути плач:
Просить хліба на пікетах
У поштових передач.

Від шматка не будеш сит.
Відбирає голод в стид,
Босоногий, голомозий
На снігу голодний спить.

Змилосердимось над ним
Ми в полоні часу злого!
Праця й піт пролитий ним
Не вартують анічого!

В рот не йде йому шматок,
Скільки горя і тривоги!
Гасне зір, німіють руки,
Уповільнюється крок.

А даремно що дається?
Навіть рідний та близький
Скаже: «Він іще доб'ється,
Не старий же — молодий!»

ПУШКІНУ

Слова твоїх віршів — вершина вершин,
Поезії майстер, великий акин.
Зрівняти б тебе з океаном, акин,
Дістати твоїх щонайглибших глибин.
З швидким скакуном порівняти б, а втім,
Все ж пісня прудкіша, як вітер і грім.
Міняється хід швидкоплинучих рік
Та ти не змінився, акин, через вік.
Ти гордий чинар на верхів'ї хребта,
Ти сонячний дар, ти його теплота.
Ти шовку хівинського барва ясна
Ласкавої дівчини погляд-весна.
Ти птаха казкове вбрання непросте,
Коли веселковим він пір'ям цвіте.
Є пісня про камінь вогонь-самоцвіт,
На дні океану пропав його слід.
Та я опущуся в глибини на дно
І камінь дістану, забутий давно.
Свіча догорає — приходять їй мить,
В пісенному ж камені промінь горить.
Сіятиме камінь отой без кінця —
Так Пушкіна вірш осяває серця.
Ти — сонце поезії, ти — самоцвіт,
Великий поете, ти вічний, як світ.
А ворог акину готовив розгін —
Задумав спалити на поїл і тлін.
Тримали в кільці беркутиних погонь,
Хотіли згасити безцінний вогонь,
Хотіли зарити завітні слова,
Та підступи зникли, а пісня жива.
Вона залетіла в далекі краї —
Стомовно народи співають її.
І мова російська стозвуко луна —
У волі і дружбі велика вона.

Герої героям бажають добра,
Любов між майстрами живе! Не вмира.
Країна майстрів береже імена
І спадком акина гордиться вона.

1937

ПІСНЯ ПРО ПУШКІНА

Гориш діамантом, цвітеш, як рубін,
Російського слова могутній акин.

Перлини пісенні ти світові дав,
Із чорного віку твій геній сяв.

Придворне лакейство лякливе й тупе
З презирством у гори погнало тебе.

Не в битві великій — від злої руки
Твої зупинилися творчі роки.

Пощо тобі смерть, коли пісня жива?
Сіяють твої золоті слова.

Сто літ пронеслося, як зник у імлі, —
Ти став всенародний акином землі.

Читають тебе у найдальших краях
Башкир і туркмен, білорус і казах.

Твій голос долає усі рубежі,
Ти Пушкін, ти рідний народній душі!

Ти в нашому часі завжди на порі,
Як музика слова, як сяйво зорі.

Нам весело жити, співаємо ми,
І ти соловейком безсмертним грими!

1932

ЗВЕРТАННЯ ДО АКИНІВ

Кожен з вас їдець і ходок,
Хай до вас мій летить рядок,
Вас прислав Ала-Тау сюди,
Вас прислала Сари-Арка.
Сир-Дарья, Іртиш та Ілі
Тут злетілися, як журавлі,
В нас з собою безліч пісень —
Це окраса моєї землі.
У акина, як мед, вуста,
Пісня радісна і проста,
Хай узнає її народ,
Хай почує Алма-Ата.
І, почувши закличний гул,
Домбру я повернув до вас,
У славний день в урочий час
Склав вам пісню оцю Жамбил.
Ідучи на пісенний бій,
Стало легко в душі моїй,
Закипіла гаряча кров
У натхненнім полоні мрій.
Хай виходять на чесний спір,
Ці пісні зі степів та гір,
Хай як птахи летять вони
До високих, та рідних зір.
Як ведеться із давніх пір,
Хай оцінить народний збір
Ваших мислей безцінний дар,
Ваших слів дорогий сапфір.
Якщо кінь бистроногий мчить, —
Шлях широкий за ним летить,
Якщо шкапа степом ступа, —
То за нею дорога сліпа.
Ні, не може заснуть ріка,
Не бувають без трав луки,

Не дримає казах-батир.
Як навкруг стоять вороги.
Хіба може мовчати акин
З юних літ до моїх сивин,
І не чує його народ,
Коли він є народу син?
В серці вашім пісень сповна,
А воно як туга струна,
Наша пісня з давніх віків —
Над степами летить вона.
На путі, що пройшов наш край, —
Нам співав акин Суюнбай
І беріг Канадан старий
Міради крилатих зграй.
На просторах наших степів
Вічно голос співця летів:
Віршем вразив нас Кеншимбай,
Оримбай струною дзвенів.
Слів оцих дорогий алмаз
У щасливі дні кликав нас.
І прокладена ними путь —
Караванний шлях в добрий час.
Куандик, Сарбас, Майкот,
Ваші співи сьогодні тут,
Кулмамбет, Кулуншак і Кул
З нами разом — пісенний гурт.
Піснярі Кемпірбай і Шоже —
Їхня пам'ять скарби береже.
Ви — їх плем'я і вам почать
Урочистий пісенний лад.
Є земля, на ній з давніх літ
Славних воїнів гордий рід,
По зелених її полях
Бродять ситі гурти черід.
Є країна у сяйві зір,
Океанів, полів і гір,
В світлі місячним голубім,
Наче струн легкий перебір.
Та лісів потаємна річ,
Та джайляу ліг навсібіч,
Там в широких степу, акин,

Зустрічаєш ти день і ніч.
Є в землі засіки добра —
Міді, каменю, сребра,
І про землю оцю святу
Грає домбра — твоя сестра.
Є країна повна щедрот,
Що долає лихо незгод,
І такі у ній люди є,
За якими іде народ,
Що почувши воєнний грім,
Залишають родинний дім,
Ген ідуть молоді леви,
Як геройський приклад усім.
Від казахських степів, як рій,
Наші діти помчали в бій
Як відважний батир Малик,
Як герой на землі своїй.
Ви роз'їдетесь. В добрий час,
Хай зустрінуть ауди вас,
Хай же ваші пісні для них
Прозвучать ще багато раз...
Оримбай, високий твій спів,
Починай з веселих рядків,
Шушумбай за тобою, удвох
Ви як дзвін гірських ручаїв.
Кенен, Нурлибек, Нартай,
Маясар, Куат, Жаксібай,
Хай як блискавка голос ваш
Осява наш веселий край.
Хай ту пісню співа земля,
Хай нап'ються нею поля,
Хай підхопить її народ,
Дух якого спів окриля.

КАСИМУ ЛАХУТІ

Про дружбу пісенну на світлій путі
Мені на фарсі проспівав Лахуті.
Я серцем відкритим твій голос вітаю,
Казахською піснею відповідаю.
Твоїми вустами таджицький народ
Співа свою пісню в полоні чеснот.
Моїми словами казахський народ
Співа заповітно, позбувшись гіркот.
Під сонцем ласкавим у сяйві свободи
Піснями міняються наші народи.
Пісні пролітають в полоні краси,
І рідні за ними спішать голоси.
Прислухайся — в димних горах Дагестану
Дзвенять ручаями слова Сулеймана.
І Янка, акин білоруських полів,
Ніжніше співає, як крик журавлів.
Уже заспівав весь союз многоликий:
Вірмени, грузини, казахи, таджики.
На святі пісеннім співай в забутті,
Фірдоусі правнук — акин Лахуті.
Як води ариків у затінку крони,
Співаєм, і з нами співають мільйони.
Про нашу вітчизну, про славу в віках,
Про вражу кінноту, розвіяну в прах,
Про дружбу народів, про сонячне братство,
Про щедрий добробут, про пишне багатство,
Про те, що не стало насильства і зла,
Про те, що земля на зорі розцвіла.
Поглянь, Лахуті! Розростається сад,
Тюльпани й троянди в саду майорять.
І хвилями запахи віють з долини,
Росинки блищать як намиста-перлини.
Над нами ясніє небес бірюза,
Веселка барвиста сія, не згаса.

Вітрець з солов'ями веде перемовку
Ніжніше, як шепіт іранського шовку.
На старість пізнав я всі тайни життя!
Красу і привабу земного буття,
І гір висоту, і простори степів,
І надра землі, і глибини морів...
У такт наші б'ються серця молоді,
Одна у нас доля, акин Лахуті.
Співаєм з тобою про світле й земне,
Хоч різними мовами, все ж про одне.
В казахським жире і у перській газелі
Одні почуття в нас — і мудрі, й веселі...
У нас із тобою пісенні путі —
Ударимо в струни, акин Лахуті!...
...Та так, щоби пісня не знала поміх —
Дзвеніла повсюди, на мовах усіх.

ПРОЩАЛЬНА ПІСНЯ

Обірвана трель солов'я Сулеймана,
Не стало на світі співця Дагестану,
Затих його пісні схвильований гул,
Зоря відсіяла. Печальний Жамбил.

Та дзвінко рокочуть збентежені струни,
І хлюпає пісня так вільно і юно —
В орлинім просторі, в щасливім краю
Про друга співаю я пісню свою.

Заман мій безжурний, заман першокласний.
На старості літ розцвіло моє щастя!
Як сонце, сія променистий заман,
Навіщо ти кинув його, Сулейман!

В суцвітті веселок, в небеснім сянні
Збуваються всі віковічні бажання.
Великий — безмежний пісень океан,
Навіщо ти кинув його, Сулейман?

Помер ти, співець, та жива твоя пісня —
Її не зупинить лавина зловісна.
Її пам'ятає щасливий народ —
Несе як знамено своє до висот.

Мій друже, до тебе звертаюсь в поклоні —
Я завжди в твоєму пісеннім полоні.
Натхненні твої щиросердні пісні
Глибинно запали у душу мені.

Як воля, омига гірськими вітрами,
Солодкі наспіви і пахнуть медами.
Широка й простора, немов океан,
Була твоя пісня, ашуг Сулейман!

Як чую її, розцвітаю душею,
Як з рідною я подружився із нею,
Для неї здаються тісні небеса,
І сльози в очах, як на травах роса.

Живий ти, не вмер! Ну навіщо ці сльози?
Пісні твої світлі, як блискавка в грози,
Живуть вони в наших розквітлих садах,
Дзвенять у аулах, шумлять у містах.

Їм, славним, безсмертя дароване в слові —
В устах матерів як пісні колискові,
Вони на кордонах в дозорі стоять
І в зорях весняних над полем горять.

І нас не зачеплять безпам'ятство й тління...
І скажуть, прийшовши, нові покоління:
«Безсмертні в народі лезгин і казах —
Їх слава у вічних народних піснях».

1937

ПІСНЯ ПРО МИСТЕЦТВО

Щоб домбра слухняно і гордо співала,
А пісня і сріберно й ніжно звучала,
Удачу раптову, співець, не лови,
Ти домбрі-співачці струну онови.
Прислухайсь до голосу: в кожній струні
Дзвенять неповторно пісні чарівні.
Чи домбра зуміє усе розказати
Тому, хто на ній не уміє зіграти?
Тому, хто її не уміє тримати,
Хто пісні для коїв не годен складати
Такої, щоб зріднені струни й слова
Могли заповідні чуття відкривати?
Мистецтво ніжніше дитяти, співець,
Мистецтво — згоряння кипучих сердець,
Мистецтво — це сила могутня батира,
Це — всесвіту мова відверта і щира,
Мистецтво є вільним, як злет соколинний,
Мистецтво прекрасне, як став лебединий,
Як лані хода, граціозне воно —
З усіх насолод найп'янкіше вино.
Акином чи той у степах назоветься,
Як пісня, його по просторах не леться?
Чи ми трубадура акином назвем,
Як пісня його не б'юше вогнем?
Акин лише той досягає висот,
Хто в пісні натхненній звеличить народ,
Хто рідну країну в трудах прославля,
Кого за звитяги шанує земля.
За пісню, за подвиги любить вона —
Героїв своїх береже імена!
В безсмертного слова немає кінця...
І пісня старого акина-співця
Турботу несе і про долю отар,
Про нову рушницю й простий самовар,

Про хліб і про щастя квітучих степів,
Про славу Куляша й моїх земляків.
Прожив я сто років — утрати і злет,
Гартований в бурях народний поет...

1938

ІСПАНСЬКИМ БРАТЦЯМ

Степи Казахстану від краю до краю
Цвітуть килимами, в красі потопають.

Урок зацвітає в узбецьких садах,
Тюльпани цвітуть у таджицьких полях.

У радіснім співі уся батьківщина
Цвіте і радіє як рідна родина.

Збулися одвічні народнії сни
У світлому сьйві весни.

Та чую я знову, насупивши брови,
Задумливий запах заліза і крові.

У вухах акина Жамбила зрина
Загрозливий гуркіт — далека війна.

І пісню і серце віддять я готовий
За вас, патріоти — іспанські братове!

Бушує в вас сила, час помсти наспів
Громить сміливіше проклятих катів!

Вам чола овіює полум'я зрима,
Клянуся я піснею — ворог загине!

Ми також боролись — і бомби, й громи,
І кров, і утрати — все звідали ми.

Ми бились за щастя, як мужні леви,
За землю й свободу, як боретесь ви.

Рушницю і пісню взяли у дорогу,
Єднайтесь, одержите й ви перемогу?

Всім серцем бажаю, щоб світла, ясна
В Іспанії вільній розквітла весна.

Щоб в синьому небі знялося священно,
Як наше, ясне переможне знамено.
Бажаю удачі іспанським братам
І шлю із степів Казахстану саям!

1937

*ХЛОПЦЯМ, ЯКІ НАВЧАЛИ
НЕПРИБОРКАНИХ КОНЕЙ*

На коней гуляних баских,
На коней диких молодих
Сідали ми, як молодці,
Нас по степах на манівці
Несли гривасті жеребці.
Це наша слава і біда:
Байдикували ми сповна,
Були ми п'яні без вина —
На вітер кидали літа,
Бурчали, хмурились батьки:
«Знов до дівок в недобрий час
Мій затесався лоботряс».
Дивися ж, друже молодий,
У наші не ступай сліди...
Хай ледар згине назавжди.

КОКИМУ

Сідай-но ближче, мій Коким,
Мені розкажеш разом з тим —
Народом править кочовим
Рішився чином ти яким?

Ти не криви свій хижий рот —
Продавши совість і народ,
Нажертись захотів, Коким,
В рахунок сиріт і біднот.

Щоб не скучати — захотів
Почуть тяжке ридання вдів?
Коким, тепер тебе прошу,
Щоб ти негайно відповів!

ПЛЕМІСУ

Тлеміс, тле міс! Слова твої,
Як жало гостре у змії.
Легенький доторк язика
Вогнем нестерпним пропіка.
З тобою спірку заведеш —
Одержипи певно тумака.
З тобою в бій бояться йти —
Щоб не набратися біди,
І Нагайбай і Кекекбай
Ідуть, набравши в рот води.

ОБИРАЮЧИ САПІА

Ти причесаний, наче шуляк,
При костюмі. Вродливий. Герой.
Та повірити як тобі? Як?
Вітер звістку несе: «Ой, не той!»
Від горбів у верблюдов — лиш слід,
У кобил припинився приплід.
Ти поклажу звалив на народ,
Ти слизький, як на озері лід.
Здирство тіло народу гризе.
Ой же скільки повсюду гризот!..
Хай не все я сказав. Та усе
Зрозуміє й розсудить народ!

СИРТИГАНУ

Сиртгане, ти орел Кидирили,
Твій розмах крил потужну має силу.
Ти обгоряв на сонці, серед мли,
Вдихнувши запах і трави, і пилу...

Чи не про тебе, мужній чоловік,
Побивши Еренталя при народі,
Дотепний Есимбек тобі прорік:
«Героя син на добрі справи годен!»

Рахунками живе Мамана рід,
З брехнею чорною він поріднився.
А ти, орлом піднявшись у політ,
Од нападів усіх відгородився!

Синів ти вчиш писати і читать,
У місті тім, яке ти сам не знаєш
Таких, як ти, повинні шанувать,
Ти на дітей надії покладаєш!

Сини увійдуть у твої сліди,
Вони підсоблять, житимеш багато.
На тебе я надіюся завжди,
Як на свого досвідченого брата!

АҚИНУ ЖАНИСУ

Мій наставник Суюмбай
У піснях повчав: «Співай!»
Дар його сердечних слів
Я несу із краю в край.
«Суюмбай», — лиш мовлю я, —
Чорним вихором злітає
Слів гримляча течія.
Б'є зустрічному у груди
Вихру бистра крутія.
На коня я дуже схожий —
Мчить мене він до мети,
Будь хоч тричі інохідцем —
Не втечеш від мене ти,
Не вважаю і за муху
Самохвальство глупоти.
Ти мене не здивував,
Хоч натхненно проспівав,
Чи вважаєш ти Жамбила
За Шибилу, що програв.

СКАРТА

В'ється у мулли в руках
Хворостина, як змія...
Спина списана моя,
Я побитий, як теля,
Рани тіло все печуть,
Побиття оці щоденні
Жить спокійно не дають.

— Твій язик, хлопчиську, злий,
Тож тобі покара знов!
Ця наука не мені,
Це завадою мені...
В чім провина тут моя?
Поясніть, прошу, мені.

Це ж не школа у мулли!
Гнів нелюдський поруч з ним,
Із халата, як із торби,
Ловить жертву оком злим.
В білій він чалмі, щокрок
Верблюдицею реве,
Ну який же це урок?

Слово тут не для душі.
Школо дурня, прощай!
В сні мені з'явилась пісня,
Серце, співом закипай!
Батьку! До мулли насильно
Йти мене не заставляй!

1859

САРИБАЮ

Сареке, приніс я вірша зі степів,
Зважте наші тайни, оцініте слів.
Домбру взяв у руки, бажанням я горю...
Жде ваш син оцінки дум своїх і слів.

У недоброї людини так бува —
Думка в небі, під парканом голова.
Хоч малий Макра, та в мислях — велет він...
Дар шаноби хіба буде їм один?

Ось один прислужує казні своїй,
Слово розуму не терпить багатій.
Все на світі чорне сміття він зібрав,
І шукає яму закопати в ній.

Другий ходить у безпеці, без турбот,
Що ж робити? Заглядає всім у рот.
Третій знає всі дороги і путі,
Тільки ноги, бач, не служать у ході.

А четвертий мчить думками навздогін —
Сонце й місяць своїм зором ловить він...
П'ятий хльоска красномовством, мов кнутом,
Сів на лебеда — кулана ловить він...

З ким із них мені в житті водити гру?
Ви образитесь, як сам я оберу.
Суйеке, подумавши, скажете мені:
— Тільки пісня найвірніший друг!

ДО КАЛІ

Гей, мій калі, син Ордабая.
Юрта біла, як у бая,
А на ній блищить кошма,
Поряд — чорна, як тюрма.
В сяйві ти щодня,
Та тобі я не рідня.
І в дарунок не прошу я
Ні верблюда, ні коня.
Сари-байбише ти син,
Знаю я, що ти один
Із нащадків Байдабека,
Син Сартауських долин,
Маєш ти в степах припас,
І живеш там повсякчас
Волосні і росіяни
Заступаються за вас.
Я ж — мандрую по землі,
Нищий на твоєму тлі?
Якщо так, то сам ти нищий,
Не боюсь тебе, Калі!
Я живу життям своїм,
А тебе на посміх всім,
Як чванливого в гордині,
Піснею в народі з'ім.

ШЛЯПЦЬБАЮ

Оглядаєш хмуро далі,
І гадаєш: все зумів.
Волосних ми повидали
Отаких, як ти, панів!

Чорним потом обливався
Ти на виборах своїх.
І багатством розкидався,
Був ласкавим до усіх.
Був усім, як друг і брат,
Знай кричав ти: «Жамагат!»
А коли добився влади,
Ти нікому вже не рад.
Ти не добрий, ти — пролаз,
Я у тебе був не раз.
Як не гніватись Жамбилу,
Як набрався я образ?
Ти нікого вже не чуєш!
Наче знахар-гріховод —
Сам хвороби не лікуєш,
Лиш дивуєш весь народ!

ПРО МАНКА

Заправили Жангалика всюди ходять
І кирпатим носом, як за вітром, водять.
Ой, прогнози всі вони. Зажмурять очі,
Ну а вигоду повсюди віднаходять.

І говорять вони хитро та брехливо,
Демонструють невимовні боли.
А коли ж, бува, пожива неважлива,
То мішок тербічать — повен солі.

І в натузі крекчучи убого,
Невдоволених лукаво ублажають,
А затим з підтримкою у Бога
До країв кишени напихають.

ШАБДЕНУ

О великий хан Шабден!
Кінь мій змилений пристав,
Мій халат широким став,
Я в дорозі геть охляв,
А мені почесне місце
Аніхто не надавав.
В білу у твою орду
Я з вітанням увійду.
Віддихну, себе в порядок
Я з дороги приведу.
Тут з тобою та з піснями
Свою душу відведу.

Сонце схилиться до сну,
Пісню з місяцем почну!
Обіллясь в натхненні потом,
Уподібнюсь скакуну.
Ала-Тау гордо виріс,
Він помітний з краю світу,
Я до вас прийшов, батири,
Ви скажіть слова привіту!
Мій аул в глухих просторах,
Кінь худий, халат дірявий...
Це до вас — могутні гори —
Голод гнав мене кістлявий.

Джуг в степах моїх гуляв,
Скот приплоду не давав.
Свою скаргу і прохання
Я в цій пісні проказав.

1879

МАМБЕТУ

О поважний мій Мамбет!
Шість ночей і днів
Славив твій аул поет —
Розливався спів.

Покорив тебе той спів,
І якогось дня
Ти нарешті подобрів —
Дарував коня.

Шість ти місяців скучав
І у мій аул
Ти уперше прискакав:
«Заспівай, Жамбил».

Та побачив бідний дім,
Клопоти мої —
Думав: в домі отакім
Горе-хазяї.

Дім цей ветхий, як ніде,
В нім нема щедрот...
Так чому ж сюди іде
Степовий народ?

Я багач на кожен день.
Що достаток твій?..
Мудрих слів, скарби пісень
У душі моїй.

1881

П'ЯЖИБАЮ

Я Жамбил... Несу я ім'я од вітця.
Я в піснях не спотикався до кінця.
Уночі співав я — ночі не ставало.
Чи схвилюю нині молоді серця?

Летіла пісня голосна моя,
На веселім святі загорявся я,
А сьогодні голос з вуст не поспішає,
Що ж то з ним стряслося — сам не знаю я.

Чи душа сприймає все це, Тажибай?
Я питаю в тайні.
Зрозумій, узнай.
Голову і пісню, — все своє дарую.
Це, можливо, старість? Сам ти відгадай!

НЕХАЙ ОДИНОКИМ СЕБЕ НЕ ВВАЖАЄ...

Ви від мене привіт передайте Абаю,
Розійшлась його слава по отчому краю,
Ну кого не ковтала волога земля?
У цім горі терпіння йому я бажаю.
Хай отрута печалі його не з'їдає,
Хай і горе жорстоке його не хитає.
Як тополя могуча, він виріс в степу,
Тільки ж хай самотнім себе не вважає.
Він не думав: життя, наче нить, обірветься,
Що раптово бігучий потік захлинеться...
А скорбота, як ноша верблюда, тяжка,
Хай він винесе все і нехай не зігнеться.

ДО ПОРТРЕТА АБЯ

Ой, що це? Невже це Абая портрет?
Могутності слова і пісні букет!
Відвагою й розумом рівно великий.
З Абасм який поряд стане поет?

Він велич акина тримав з давніх пір,
Лилась йому слава потоками з гір,
Аргин і Найман всі йому дивувались,
Словам, уподібненим ясності зір.

Думками, як море, глибокий він був...
«Він жив самото», — народ його чув...
Без радості, все ж непохитний душею,
З досадою геній зі світу відбув.

АБИЦО

Раз в аулі Мамбет-алі
Прийняли мене за старика
І сказали: абицо. Злі —
То образа мені гірка.

Певне, зір дівочий вже звук
Помічати пасмо руде.
Я ж те бачу, що твій старик
Не далеко із дому йде.

Ти не чула мій голос? Ой!
Він звучить, наче домбра гра,
Нам з тобою на пишній той
Вийти разом уже пора.

Справедливість вовік не зника,
Хай зневіра серце не ссе.
Ти легка і така струнка,
Що сама розкриваєш усе.

ДІВЧИНА КЕМШАТ

Краса Кемшат — душа моя хмільна!
В бобровій шапочці, кокетливо вона,
Лисицею алтайською звиваючись,
Не підпуска близенько скакуна.

Взяв би її як сокіл з висоти,
Якби лице лиш підняла вона!

Високогруда — серцем я злітав,
В бігу копитами пилюку не здіймав,
Стерв'ятник паadlo їв, а я орлом
Піднявшись, вірно дичину хапав.

Для щуки білої у озері притьмом
Я з юних літ пружистим був гачком.

Я зовні непривабний, та душа
У вільного поета не чужа.
Лице з душею схожі не завжди —
Вона повинна знать, моя Кемшат.

Весняну квітку чи не згубить сніг?
Дівочу вроду чи не зсушить гріх?
Чи не здається тьмавим цілий світ,
Коли приходить вечір на поріг?

Як міг, свою я мову прикрашав,
Словами розмовля моя душа,
Язык мій неспокійний, о Кемшат.
Ну що тут думати, вродливице?
Рішай!

Вічне сотворіння краси!
Поглядом мене вбиваєш ти
І мовчиш, очей твоїх світи
Прикривають пристрасть жаготи.

Втиснена в парчеве убрання,
Гордоброва, дивишся з коня, —
Певно, й ти стидишся з бідняком,
Одвернулася при світлі дня.

Чув хто буде судженим твоїм —
Зло і скупість поріднилось в нім,
Прізвисько його Кас-Каримбай,
Ой чи в щасті житиме ваш дім!

Стрінемось — тоді збагнеш ти суть —
Ваші душі нарізно живуть!
Ти згадаєш праведні слова —
Буде ж пізно — щастя не вернуть?

ЗДОРОВ'Я НАРОДУ

Думи народні, затаєні в слові,
Зграями линуть, як птахи казкові.
Нема їм кордонів, нема їм числа,
Одну із них пам'ять моя зберегла.
Одну із них пам'ять моя воскресила,
В ній мудрість народна заговорила:
Багатство не в золоті, добутому кров'ю,
Багатство і сила народу — в здоров'ї.

Зловісним відінням встають із туману,
Як злитки залитого кров'ю замана:
По наших халунах чума походила
Та бритвою смерті аули косила.
І віспа печаттю ганьби вікової
Впивалась в обличчя людини простої.
Під гавкіт шалений нацькованих зграй
Купався в народній крові Миколай,
Презирливий кат, всіх недуг воєвода
Украв і здоров'я, і волю народу...
Учені, дарую вам замість букета
Цю пісню дзвінку степового поета.
Здоров'я народу дорожче всього,
Багатство землі не замінить його.
Його не купить, ні продать не вдається —
Отож, бережімо, як око, як серце.
Людина щаслива, коли воно єсть —
Хорошому лікарю слава і честь!

ШКАПІЖНЯ І ПУУЛТАР

Давним-давно, дуже давно
Долав я дорогу день за днем
На хирлявій, зайжджений шкапі, яку
І хотів би — не назовеш конем.
В чім та душа? Бреде, не поспіша,
Сідло на облізлій спині,
Холка — як яма для казана,
Худющими стегнами перемина,
Драбина, і я верхом на драбині.

Шкапу коліньми підганяючи,
Упівголоса пісню співаючи,
У байраки з'їжджав, на горби виїжджав,
На чорнооку частенько
З-під шапки я поглядав.
Шкуру висохлу поганяючи,
В аул в'їжджаючи, чи виїжджаючи.
Не злазив я з облізлої спини;
І чорноокі часто сміялись
Не з мене — з мосі шкапини.

Наче не бачачи їх і не чуючи,
Пісню свою піднімав я, мандруючи, —
Бідним її дарував.
Даром пісенним, проникливим словом
У запечалених я не даремно
Сльози захоплення викликав.
Піснею я помагав удовам,
Тішив старих, дітей колихав.

Так на облізлій паршивій шкапі,
Що дісталася, наче покара, мені,
Я мандрував по дорогах безмежних,
По всій печальній степовій стороні.

Хоч кінний я був, та ніяк не герой,
І ось одного серед безлічі днів
Я потрапив на галасливий той.
На аргамаках на святі-байзі
Баї сиділи, глузували вони:
«Той, що шкапі — стань в стороні!
Поближче той — що на скакуні» —
Галділи вдоволені товстуні.

Що я міг? Я веселоців бачить не міг.
У юрту почесну зайти я не міг.
Пустив свого коника у байгу,
Я зразу од всіх відстав на бігу.
Швидко відстав — устигнуть не міг.
Тоді я на землю, страждаючи ліг;
Подумав: «Ну-ну —
Якщо я отак обігнати не зміг,
То, може, вві сні обжену?»

І приснився мені породистий кінь,
Дише — із ніздрів пара до хмар,
На все готовий — лиш оком кинь!
Блискучий, випещений тулпар.
Очей від нього не одірвати,
Серце моє мучить, тривожить —
Крутиться, фиркає, не басувати
Ну ні за що, ну ніяк не може.
Кінь необ'яжджений, безустанний
Оком косить, не дасться мені.
І запечалився я вві сні:
Як я такого коня дістану?

Прокинувся я — не хотів прокидатись.
Зникло видіння, ізнову з нудьгою
Їду верхом на понурій шкапині,
І підганяю її ногою.
Її десять раз штовхнеш, поганяючи,
Вона ж крок ступить і молить: «Постою!»
Шукаю красеня і не знаходжу.
Зник, неначе розсіялась пара,
Серце моє придавивши копитом.

Я, як сокіл, нині летіти готовий,
Коли голова моя білою стала.
А якось, розплющивши стомлені очі,
Я, їм не повіривши — сонце прекрасне
Уздрів на вершині мого Алатау.

Святкуй, моя душе, яв сновидінь,
Розсіявся, згинув сирий туман.
Віднині не ляже байська тінь
На мирні степи, на мій Казахстан.

Табун приєднається до табуна,
Де простір безмежний травою пропах,
Це їх згуртувала тут воля одна —
Іржуть і гуляють у рідних степах.

То ж пісню нову заспіваймо гуртом...
Неначе крилата птиця,
Дорідний скакун з золотим хвостом
Попереду всіх імчиться.

...Гуляй на припоні, мій тулпар,
Я зброю нову пошлю.
Хай легко стремена твої бряжчать,
Вигинай лебедину шню.

Дивлюся на тебе — не надивлюсь —
Де ще такий знайдеться?
Дивлюся на зброю шовкову твою,
На золоте сідельце.
Орден у мене на грудях сія,
Танцює крилатий тулпар піді мною.

Шапка соболина на голові,
Біла хмарина над головою.
Вдалеч дивлюся — безмежний світ
Силою грає земною.
Щасливий — мені дев'яносто літ
І друзі мої зі мною.
І степ у квітах і в квітах гора,
Ми раніше жили в імлі:

Туман розвіявся і поніс
Усе погане з лица землі.

Скачи, мій тулпар, по моїй землі:
Шестимісячна путь — у шість стрибків.
Я гордо, як юний, сиджу в сідлі —
Я соколом нині злетів.

Удар сильніше важким копитом.
Летім до народу — у нього права...
Недарма із почесстю він назива
Тулпаром — тебе і мене — джигітом...

1938

*І СОНЦЕ Й МІСЯЦЬ
ВОДНОЧАС ХАЙ ЗІЙДУТЬ*

Благословення невістці

Скажи «Амінь» і осінісь
Молитвою святою,
І сонце й місяць водночас
Хай зійдуть над тобою.
Хай буде вірний чоловік
Тобі достойна пара,
Щоб ти раділа у житті,
Гіркот поменше знала.
Щоб ви не раз іще двійнят
В колисках колисали...
І щоб вони на стрибунцях
Прудкіше вітру мчали.
Нехай твій син один іде
Отари випасати.
Другого сина посилай —
Верблюдів доглядати.
За плугом хай іде один —
Робота ця відома.
А інший середульший син
Хай порядкує вдома.
Найстарший огирів баских
Приборкувать готовий.
А наймолодший прозвенить
В народі мудрим словом.
Півблага в добрім слові є —
Повіримо реченню.
Всіх добрих слів не пригадать,
Кінець благословенню.

В ГОРАХ

Ровесник століттю — дивлюся на гори в льоду...
По схилах крутих, як бувало, уже не іду.
Для любих мандрівок тепер не сідлаю коня.
Літа проминули! Зі старістю я не в ладу.

Потьмарились очі. Не дмуть соколині вітри,
Не винесуть ноги мене на вершину гори,
Здається — що наглухо вуха забиті мої,
Слова завмирають, лиш гомін шумить, як арик.

Досяг я, крокуючи, піку гори,
Як домбра, гудуть над літами вітри...
Розходяться ноги, як струни тремтять,
Не сила стояти, дійшов я пори.

Мій лікарю, правду Жамбилу скажи,
Про мене, прошу, таємниць не держи!
Де старість зустрів я — нещастя моє?
Як хочеться жити! Як хочеться жити!

Я ветхій кибитці подібний. Про те
У грудях і вухах злий вітер гуде.
Нема в мене сили боротися з ним,
А старість не вигнати. Що ж мене жде?

ПІСНЯ ПРМ ОДЕРЖАННІ ОРДЕНА

Жамбилу дев'яносто літ...
Я залишив пісенний слід.
Скажу про себе без утіх:
Щасливіший за всіх...

...Беру я орден і даю
Вам пісню клятвенну свою:
Дарую всі свої пісні
Любимій стороні.

В роботі пісня оживе.
Орлом над степом пропливе.
Чистіше буде сребра
Дзвенить моя домбра.

Почують люди звук струни
На святі нашої весни.
Лунають радісні пісні
У рідній стороні.

Аскер з рушницею в бою,
Жамбил — домбру бере свою...
Я піснею з гартовних слів
Понищу ворогів...

...Степами рідними піду,
Піснями путь в серця знайду,
Співатиму пісень
Про Батьківщини день!

1936

ШКІЛЬНИЙ ДІПВОРІ

Ти — молоденька поросль, діввора,
Ясних краваток неповторна гра,
Ти — знак святковий чистої краси,
Весни щаслива квітнуча пора.

Хвилюючись, дивлюся я на вас,
До знань глибоких юність потяглась,
Дивлюся: школа — у майбутнє путь.
Дивлюсь, і не минає щастя час.

Весняні квіти ранні — це ж бо ви,
В степу гуляння на кошмі трави.
Тополею над вами виростав я,
Оберігав вас зеленню листви.

Коли я славлю вас в моїх рядках,
То чистий, ясний голос виника.
Перебирає легко дві струни
Жамбила вірна, хоч стара рука.

Коли ви в школі, — домбра моя гра.
Творити вірша настає пора.
Ви прийдете, я проспівано вам,
Щоб не була в обиді діввора.

ЗАПОВІЛІ

Ех-ма, ех тлінний світ цей земний,
Люди в нім — караван кочовий...
Світ веселий полишать. Пройдуть
Через свій перевал віковий.
В світ заходиш із криком дзвінким,
А виходиш геть зовсім німим.
Койшибай залишав для синів
Кілька мудрих наставницьких слів:
"З чистим серцем іди по путі,
В добрих справах ти щастя знайдеш.
Як не здійсниш добра у житті,
Що з собою з життя понесеш?
Хоч скарбів в тебе буде гора,
Та в багатстві не знайдеш добра.
Буде пам'ять твою берегти
І сіятиме з висоти
Лиш добро, що ти світу несеш!
А все інше у темні світи
В білім савані не забереш».

1901

БАЧИВ Я РІДНИЙ КАЗАХСТАН

Бачив я рідний Казахстан
У ненависний злий заман.
Буйно трави в лугах цвіли,
Вились золотом ковили,
До крутих засніжених гір
Пишно ліг багатий убір.
Степ мій, наче пісня співця,
Без кінця він цвів, без кінця,
Але цвів то він не для нас —
Хани крали щастя у нас.
Трави кланялись не нам...
Я блукав по пустелях сам
По сухих пісках даліни,
Замітали слід катуні,
Спека гріла, як десять бід,
І бархани повзли услід...
Бачив степ, де лишень пісок
У намисті білих кісток,
А під мертвим шаром землі
У глибокій темній імлі
В скелях довгий час берегли,
В тайниках віків берегли,
Як домбру береже співець,
Мідь і золото, і свинець.
Не могла їх дістать рука,
Безпритульного бідняка...
Степом здавна тече ріка,
Мертві береги обтіка,
І не плив баркас рибака
По її голубих слідах,
І губилась ріка в пісках.
Бачив я рідний Казахстан
У ненависний злий заман.
Плівся степом мій караван,

По гарячих його слідах,
Як собака, брела нужда.
І стогнав народ, і німів
Під ярмом царів та панів,
Під ярмом султанів і мулл
Задихався в степах Жамбил.

1940

ДІВЧИНА НА СПАЛЬНОМУ ПУХІРІ

Я знаю: коли в давнину
Казах від'їжджав на війну,
Коли на війну від'їжджав
І сина з собою він брав,
Тоді доручав він жоні
Турботу про рідний свій дім,
Про лад у його табуні...
Про лад на його цілині,
Покритій густим ковилом,
І поки мечем і списом
Вітчизну свою захищав,
Він мамі скотину вручав,
Сестру до мисливства привчав,
І навіть маленьку дочку
Учив працювати на тічку.
Про ті старовинні труди,
Про руки жіночі міцні
Понині повсюди й завжди
Співаються наші пісні.
Про це, як весни чути гул,
Пригадує сивий Жамбил.
Щоб збити ворожу броню,
Як чорний болотний пухир,
Щоб схлинуло море вогню,
Що нашу ізлизує шир —
Дав волю своєму коню
Народний герой-богатир,
Він скаче і пісню співа,
У синій небесний пустир
Його бомбовоз заплива,
Він має уміння й права,
Щоб танком давить ворогів,
Німецькі топтати полки,
Як топчуть зміїні клубки

Череда могутніх биків.
Сьогодні він месником став,
А ким ще учора він був?
У полі він сів, орав,
Він силою мирною був.
Тепер він, де в полі полки...
Кому ж то тепер невтямки,
Що мирний оратай і жнець
Для недругів сіє свинець,
В дуку їх, як дерево, гне,
Їх косить, і давить, і жне?
Він в смертнім кривавім бою
Сім'ю захищає свою,
За справу правдиву стоїть,
За землю сміливо стоїть,
За честь і свободу стоїть,
І всюди на крилах швидких
За вістю розноситься вість —
Він славний в ділах бойових.

Де вчора він землю орав,
Його замінила сестра;
Вона оратай і жнець,
А мати, дочка і жона
Збагнули глибинню серцець:
Хоч дома — їм також війна.
Ріднесенька! Трактор веди,
Уміло з машиною ладь.
Та ж треба тебе за труди
З танкістом самим порівнять.
Ти з ним позмагайся, гляди —
Пального задарма не трать...
Кохані, працюйте в тилу!
Всі думи тепер про одне:
Як землю віддати теплу,
Щоб зерно зійшло наливне!
На поміч в завітнім труді
Школяр поспішає і дід.
Хай хлопчику мало ще літ...
А в діда сніги в бороді,
Та будуть дорідні хліба!

Повсюди іде боротьба...
І вийдеш ти, жінко, в жнива,
І голосно мовиш: «Хіба,
Хіба я насправді слаба?
Чи взимку душа не жива?
Так ось вони — наші хліба!
Так ось вона — доля співа!»

ЛЕНІНГРАДЦІ, ДІТТИ МОЇ!

Ленінградці, діти мої!
Ленінградці, гордість моя!
Бачу в бігові ручая
Плинність невської течії.
Як уздовж снігових хребтів
Я спрямую старечий зір, —
Бачу арки ваших мостів,
Голубизну балтійських зір,
Ліхтарів вечірніх рої;
Позолота шпилів сія...
Ленінградці, діти мої!
Ленінградці, гордість моя!
Не тому я на світі жив,
Щоб вдихати розбійний чад;
Не тому вам, брати, служив,
Щоб удерся повзучий гад
В місто-казку, у місто-сад.
Не тому-то, мій Ленінград,
Ти Жамбила приворожив!
А тому я на світі жив,
Щоб фашистський повзучий гад
Не устиг утекти назад,
Головою тут наложив
На кордоні у місто-сад.
Ось тому на світі живу,
Ось тому з Казахстану пливуть
Поїзди у північні краї,
Ось тому береже Неву
Всіх народів дружна сім'я...
Ленінградці, діти мої,
Ленінградці, гордість моя!
Вас усіх пам'ята Жамбил,
Ваших прадідів знає він:
Їх зселяли в його аул,
І кайданний він слухав дзвін.

Пережив чотирьох царів,
Їхню лють на собі зазнав;
Скільки жив — я завжди хотів,
Щоби їхній режим упав;
І звучала моя домбра
Вже й тоді, як я постарів —
Як балтійська грізна пора
Розбудила народний гнів.
А заводів ваших дари —
Мова серця на всі літа:
Нашій дружбі нема пори —
Ближче брата, ближче сестри
Ленінграду Алма-Ата.
Тож балтійський флот-ветеран,
Славний мужністю двох віків,
Делегації моряків
Шле щороку у Казахстан.
Недаремно своїх синів
З юних літ у науку ми
До Неви шлемо зі степів —
Там мужніють, зріють уми.
Що ж то чує Жамбил в ці дні?
Грюка в ваші двері сталеві,
Наче вічність голодував,
Збожеволілий у війні
Многоглавий зміїний удав...
Здохне він край ваших застав!
Виб'ють зуби страшній змії,
Буде в корчах шипіть змія,
Заспівають знов солов'ї,
Буде вільна наша сім'я,
Ленінградці, діти мої,
Ленінградці, гордість моя!

Як володарку між владик
Шанувати я землю звик.
Нині в ній пропалено слід,
Спричинили їй безліч бід,
І нещадно гризе її
Закривавлений людоїд!
Та останні ідуть бої,

Землю цю привітає світ.
Взнали нашу міць вороги,
Піднімається весь народ,
Не зламає наших свобод
Гніт фашистських лютих заброд, —
Їх понищимо до ноги,
І не знатимете незгод,
Кров'ю скроплені береги!
Ви громили і в давнину
Зловорожу твар не одну:
Їх могильний лишився прах
На прославлених островах.
В громадянську до вас шукав
Чорну стежку царський холоп, —
Ви його побачили в лоб
І у спину, як він тікав...
Гордо місто сприйма вогонь
Як герой, що в боях мужнів...
Не порушать камінь його,
Не розтопчуть його садів, —
Таж до нього з усіх кінців
Поїзди імчать неспроста:
Проводжають своїх бійців
Наші села й наші міста.
Грізно дивиться наш народ,
І готова уже узда
На негідників — злих заброд
З Казахстану в цей грізний час
Ріки нафти течуть до вас.
І вугілля — чорне руно,
І червона мідь, і свинець,
Що готові бандам давно
Проспівати смертний кінець.
Хліб в добірнім, як прот, зерні —
Зі свинцем вони на війні.
Наших коней кращий приплід,
Гори яблук — медовий плід, —
Все це має вам допомогти,
Душогубам смерть віднайти.
Їм не бути в нашій житлі!
Їм лежати в сирій землі!

Ленінградці, діти мої,
Ленінградці, гордість моя!
Чують випаси Сир-Дар'ї
Божевільне звіра виття,
І якби до землі припав,
Лише вухом припав Жамбил, —
Він би землю слухати став,
Бо дійшов би крізь надра гул.
Гул війни страшених подій
У країні рідній моїй.
Безпечальний будь, Ленінград:
Честь командує: — В путь!
В Ленінград! —
Прийдуть всі помагати вам —
Всі повірять Честі словам,
Ще великі будуть бої,
Та не буде катам життя!
Спать сьогодні не можу я...
Хай вам будуть, дружна сім'я,
За підмогу пісні мої,
Ленінградці, діти мої,
Ленінградці, гордість моя!

1941

НЕЗДОЛЯНА ФОРПЕЦЯ

В дні щасливі, у дні весни
Душу я віддавав пісням.
Тільки ж, друзі, у дні війни
Пісня гніву потрібна нам.
Не про щастя сьогодні спів —
Розрива мою душу гнів!
Я думками лечу в світи
На криваві страшні фронти.
Волга-річка нам дорога —
Ворог там загубить полки!
Та ж на нього там смерть чига!
Обламає йому клики,
Посковзнеться його нога!
Це ж отам чи не кожен дім
Розказати зможе усім
Про героя, про смільчака,
У якого міцна рука
Захищає і рідний двір,
І свободу казахських гір!
Не здригнешся, воїн-смільчак!
Пригадай дні тяжких незгод,
Як давно російський народ
Захищав свій дім од звіряк...
Нині знають старі й малі:
Скоро ворог впаде в бою.
Цілий світ на волзьській землі
Зупинив увагу свою.
Силу вражу у прах розвій,
Бездоганный герою мій!..
Я від сивої бороди
Не білий жмут одірвав —
Я рідного сина послав
На Волгу у ваші ряди!

Проводжаючи у похід,
«Алгадай! — я йому сказав,
Бий, як треба, всяких забрід,
Докажи, що ти не послід,
Що зростав ти в жамбильській сім'ї! —
Я сказав йому: — Алгадай!
Ці гарячі послання мої
Ти героям-бійцям передай!
Алгадай, ти мої пісні
Бійцям проспівай на війні.
Хай у волжський гримлячий гул
Голос свій увіллє й Жамбил».

1942

КАЯП'ВА ПІД ПРАПТОРОМ

Казаше-скотарю! Ми разом росли,
Твій норів мудрий з дитинства я знав,
Пісні завітні під шум ковили
Мені ти, як другу, тоді шептав.
Іти вболівати, шукати води
Для блеючих і мукаючих стад,
Весь час за ними слідом іти —
Твойого життя віковий уклад.
Вовки і злодії, всяка біда,
І холод, і град на тебе з-за хмар,
Ти, сил не шкодуючи, пестив стада
І днями й ночами, казах-скотар!
Вкривався чим-небудь, лице — в рукав,
І мокнув від тімені і до ніг,
Під зливою все ж ти віршовку тримав,
В півока дрімав — добро ти стеріг!

Я бачив, мій друже, твої стада,
Вони незліченні в далях земних.
Хвилюється степ, як в морі вода,
І в цьому степу привілля для них.
Тут випаси всіх чотирьох родів:
Рогів і шерсті, горбів і грив,
Гукнути, як в юності, я би хотів,
Бо чую в грудях моці приплив!
Між вершників статних так — навмання
Крізь ці багатства, крізь їхній нагул
Направив кроки гнідого коня
Заколиханий іноходцем Жамбил.
Вздовж гір випасаються табуни,
І вилискує шерсть хутром бобра;
Пил здіймають стригунці-пустуни,
Навсю жереб'яча вирує гра.
І кожна корівка, горда на вид,

Запас молока виносить важкий;
Ось вим'я її сисун тормосить,
І радує око приплід гульовий.
На випасах щедрі звуки весни
Про спів горбатеньких верблюденят
Ягнята дитячої білизни
По-своєму висловитися спішать...
Табунник, телятниця, вівцепас!
Ви знаєте їхньої мови суть.
У праці щоденній я бачу вас,
У пісні прадавній живе ваш труд.

Коли ж ненаситний ворог-трупар
На наші простори святі ступив,
Всі сили напружив казах-скотар,
Жадобою помсти зір запалив!
Табунник на фронт коня спорядив,
Йому розчесав і гриву і хвіст.
За мирного часу табун ростив,
Та знав, що в бурях буде приріст.
Я бачу, телятнице, що і ти
Для кухонь похідних ростиш приплід.
Якщо в бою пересохли роти, —
Для них сметана густа на обід!
Проживши на світі майже сто літ,
Слабий я, та сили іще припас.
Мої скотарі, нехай мій привіт
Проханням-наказом звучить для нас!

Давайте волю з'єднаєм свою,
Щоб доблесний воїн досита їв!
Хай труд ваш його береже в бою!
Нехай бере на приціл ворогів!
Давайте на шмаття рубать змію,
Що в наші степи і міста заповзла!
Повернемо всіх у рідну сім'ю,
Стражданням чийм немає числа!..

Будь вірний присязі! Просторів син!
Такі ми ізроду — на це ти зваж.
Вітання тобі шле сивий акин,
Він знає твій норов, скотарю наш!

1943

НОВОРІЧНЕ ВІПАННЯ

Я з молоддю молодий,
Вона мені в рік Новий
Приносила квіти в дім,
А я їй співав пісень
І славив прийдешній день
На святі її земнім.

Як віти, що рвуться ввись
І соками налились
Весною в лісі густім,
Як любе свято земне,
Так молодь вабить мене
На празнику круговім.

З війною нам світ стемнів,
А радість тих давніх днів,
Здавалось, не промине...
Вітчизни дочки й сини
В тяжких походах війни
Все думають про одне:
Душити ворожу рать
І молодість захищать,
Любити життя земне.

А молодь відважна в нас,
Не терпить вона образ,
Ворогу йде напролом.
Зброя в надійних руках,
Тане сніг на щоках
Покритих першим пушком.

Джигіту-богатирю
Я з гордістю говорю:
Казковим ти став щитом.
У цей новорічний час
Я подвигів жду від вас,
Своїм вам служу трудом.

1943

ДРУЖБА НАРОДІВ

Там, де Жамбил родився і жив,
Там, де Жамбил до сивин дожив,
Там, де пісні він свої складав,
Де він Вітчизні своїй помагав,
Там по роздоллю древніх степів
Бродять незлічими табуни,
В сітях рибалок-степовиків
Риба виходить із глибини,
Там вишивають вологу дощів
Зорані борозни цілини;
Там для рахунку з ворогом-злом
Згоряє вугілля, плавить руду,
Там управляє степовиком
Вірність вітчизні, труду:
Звідти виходять джигіти гуртом
Чорному Гітлеру на біду,
Там — нездоланність у силі земній,
Там — колиска безстрашних людей,
Там — Казахстан неозорий мій
В доблесті славних вістей!
Дружбою здружені наші краї,
І серед них Казахстан дорогий,
Він як улюбленець в рідній сім'ї,
Він як взірець побратимства живий!
Внуки мої! Мої земляки!
В цей рік не стояв я осторонь бід —
Я оспівав ваші мужні полки
І проводжав у священний похід.
Кожен із вас мене хвилював,
Вас я на битви благословляв.
Подвиги ваші тяжкі, бойові,
Ви, як легенда, вічно живі.
З вас не один там поліг за Москву,
Перетворився в легенду живу.

Вас багатьох під Москвою в пургу
Славний Панфілов в атаку підняв.
Я гордий за вас — не лишуся в боргу! —
Тим, що казах на російським снігу
Прапор гвардійців першим здійняв —
Стяг над полками, як клич, засіяв.
Гордий, щасливий я тим, що казах,
Ставши на берег дніпровський, в огні
Впав на коліна, цілуючи прах,
Степ України, як пишуть мені...
Берег ріки у зливі свинцю
Він цілував, як руку отцю.
«Гаряче, — пишуть, — до землі він припав...»
І що тут скривати? — сплакнув-зарідав
Старенький Жамбил, як про це прочитав!

Час проминає, ми ідемо,
Ми людоїдам житть не дамо.
Щоб подолати швидше орду, —
Стань із героєм в однім ряду
Злитий з Вітчизною мій Казахстан!
Чують народи нашу ходу,
Бачать грядущих боїв ураган.

1942

В НОВОРІЧНИЙ УРОЧИСТИЙ ЧАС

Сніг лапятий устелює путь,
Ріки тихо під льодом течуть,
Нависає бурульками лід,
Прохолодна досвітня пільма.
Завітала на землю зима
І продовжує звичний обхід,
Новий рік молодий тихкома
Зупинився край наших воріт.
На полях снігових, льодяних,
В тишині новорічних снігів
Чую я переключку бійців,
Наших славних борців дорогих.
Чую тисячі їх голосів...
Зброї дзвін і промовистий гнів,
І ходу їхню в буднях тяжких.
Цими днями настав перелом,
Ворог лютий не може заснуть,
Він почув свій тривожний розгром —
Залишає село за селом,
Він повинен усе повернуть,
Що загарбав насильством і злом;
Він за сльози дітей, матерів
Платить кров'ю своїх прапорів.
Їх чекає заслужена мста —
Піднялися і села й міста.
Грізну відсіч відчув лютий звір.
Світлий день для них темний, як ніч,
Їх, як нечисть, викурюють з нір;
Партизани їх гонять надвір,
І не гріє їх нашенська піч.
Щоб нам жити — не дати їм жить.
До єдиного всіх перебить!
Це до вас, мої рідні сини.
Що отам в самому пеклі війни,

З добрим словом звернувся Жамбил:
Меч розплати над світом саяннув!..
...Хоч в літах я, та серцем не вгас —
По-орлиному лину до хмар,
Щоб зігрів вас пісенний мій жар
В новорічний урочистий час.

1942

ПРОВІДИ

Благословення батька над тобою,
Сину мій.
Сідай на коня, готуйся до бою,
Сину мій.
Сяючи сивою бородою,
Я тебе проведу на війну,
Пісні, що народжені у неспокою,
Я у вуха твої вдихну.
Алгадаю, мій сину, ти чесно і праведно жив,
Ти слову отця не перечив і працю любив,
І вчинком поганим, що ймення сім'ї ганьбить,
Ні разу сивин моїх не осквернив.
На фронт я тебе проводжаю,
Сину мій.
Тобі я здоров'я і сили бажаю,
Сину мій.
Примнож нашу велич і славу,
З путі не збивайся ти,
Акином прославлену нашу державу
Від ворогів захисти!
Єдності й братству народів надходить випроби
строк, —
І доблесті мужа надходить випроби строк...
Слова мої слухайте, воїни юні,
Відчуйте серцем
Поданий сину урок.

1942

ВІДПОВІДЬ СИНУ

Синку, ти останнім листом
Так порадував серце мені!
Ти з гвардійцями на війні
Честь Жамбила не осором.
Будь подібний предкам своїм.
Саурику і Суранці,
Ти у другу із грізних зим
Без пощади німця глуши!

Ви, бійці, як одна сім'я,
Написали разом листа;
В кожному слові вчуваю я,
Як горить в ваших душах мста.
Синку мій! Я дуже зрадів —
Та ж усі ви мої сини!
Від хвилюючих теплих слів
Віє мужністю давнини.
Ось ви пишете: «Злобний змії
Скоро кане в утробі земній,
Дні кінчаються в сатани!»
Сину мій, пам'ятай вітця
Про повинність рідній землі!
Був наказ: стоять до кінця!
Стій і німця чигай в імлі!
Вірний будь присязі своїй,
В битві, сину, сил не жалій.
Бачу я із твоїх простих
По-солдатськи скупих рядків,
Що немало справ золотих
Ти здійснити в боях зумів.
Зупинилися вороги —
Вже не те, що було торік...
Очищаються береги
Помутнілих російських рік.

«Мертва нечисть встеляє путь,
Наші воїни далі йдуть» —
Пишеш ти, та кажу тобі:
Мертва нечисть покрила путь,
Та нехай не спада можуть —
Не знаходжу я місця собі...
Хоч твій батько уже в літах —
Давить серце помсти жага.
Хай у ваших тяжких боях
Ожива земля дорога.
Скоро, скоро вража нога
Загрузне в наших полях.
Знаєш, сину, справній джигіт
Не боїться у бій іти,
І про тебе узнає світ,
Якщо будеш таким і ти.
Пам'ятай же: сил не жалій,
Не щади себе, Алгадай,
Із розритих наших полів
По-гвардійськи нечить змітай!
Будь безстрашним, мій Алгадай,
Німцям спокою не давай!
Як відступиш — не пощаджу,
А як вистойш — нагороджу
Тим, що внукам в піснях моїх
Про твоїх братів бойових,
Про діла твої розкажу.

ДУМКИ ПРО АЛГАДАЯ

1

Ти із фронту додому вернувся, Галі,
Обійнять тебе дай...
Чи відвідав ти горбик печальний землі,
Де лежить Алгадай?

Чи сказав ти вустами йому старика:
«Спи спокійно, мій син»
Щоб земля йому стала легенька й пухка
У темниці глибин.

Наче гнітом затиснене, серце болить,
Горе тіло згина...
Ворогами убитий мій сокіл лежить,
Вість, як прірва, страшна.

2

Якщо я обійду Алатау в нудзі,
Алгадая знайду за дня?
Якщо трави обстежу у Сарнаарці,
Чи сполохаю соколеня?

Тепла радість на старість в очах вигаса —
Скільки пройдено літ?
Як непрохана гостя, туманить сльоза
Світлий світ.

3

Я лиш видимість — сил молодих не стає,
Сил немає ходить.
На онука дивлюсь — серденьтко мое
Як же буде без батька жить.

Не тверджу я хлопчині й печальній вдові...
Туга — горю сестра.
Якщо світлі думки у твоїй голові —
Ти — творець добра.

Не відходить людина — її портрет
У пам'яті багатьох...
«Твоя смерть недоречна» — не скаже поет,
Ти — переддень перемог!

Час приходить — рідіє грива коня.
Хіба юності мені не жаль!
То Жамбил підійшов до граничного дня,
За порогом — печаль.

Серце стукає тихо, а горе в ці дні
Витискає сльози образ.
Та відчуваю — глибоко десь у мені
Промінь життя не згас!

ДИДОВА ЛАСКА

Пішов Алгадай від нас,
За ним я плакав не раз.
В тобі, мій внук Куаниш,
Для діда утіха знайшлась.

«Дідусю», — внучок пропече
Словами. Торкаю плече,
Лікую я серце своє,
Цілюючи гаряче.

Тихше, розваги облич,
Дідусь гомонить — не спи ж!
Порадуєш дідуся —
Йому спокійніш, Куаниш.

ОСПІАЖЕНЕ СЛОВО

Хто мій вогонь погасив?
Хто мої вуха закрив?
Слабій рум'янець горить,
У ліжку лежу без сил.
Дуже слабую в ці дні,
Час на спочинок мені.
Вислухайте отця:
Будьте отут до кінця.
Будьте зі мною, сім'я —
Рідна опора моя.

1944

ПОЕМИ

УТЕГЕН-БАТІР

Вільно, пристрасно, натхненно,
Як біжить вода студена,
Я, Жамбил, почав поему
Про батира Утегена.

Я не сам її складаю,
Де я взяв її — не знаю,
Це вітри її співали,
Як степами пролітали.

В криках оленя шалених,
В солов'їному натхненні,
В гордім клекоті орлинім
Я почув про Утегена

Там, де хвиля дерзновенна,
Де трава шумить зелена,
Від світань, від зір падучих
Я узнав про Утегена.

Я давно аул покинув,
Йшов по горах і долинах —
Всюди чув про Утегена
Від жирші і від акинів.

Хоч неслись віки шалено,
Зберігала Утегена
Пам'ять нашого народу,
Що безсмертна й сокровенна.

Домбру я дзвеніть заставляю,
Утегена я прославляю,
До народної легенди
Ані слова не прибавляю.

З ним я буду у привіті,
Щоб постав в правдивім світлі
Образ величчю повітій,
Що пронісся крізь століття.

Він родився — є прикмета —
На світанні в літню спеку,
В Джетису, в роду Дулата,
У родині Сиримбета.

Теплі вітри пролітали
І колисочку гойдали,
Два крутих упертих роги
Ясний лоб його вінчали.

Щастя завжди з ним дружило,
І казали старожили,
Що оті круті роги —
Вірний знак відваги й сили.

Світлий ум — дарунок божий
Утеген з літами множив,
Гордовитий і красивий
Був на оленя схожий.

Розвивались в нього рано
Спритність барса, слух джейрана,
Зір орла і дужа сила
Непокірного арстана.

Був він першим серед сотень
На байзі і на охоті,
А на святі молодіжнім
Веселився безтурботно.

Так, як люблять рідну маму,
Він любив степи — так само,
Гіркість трав, дихання квітів
І кочів'я Казахстану.

Джетису, земля казахів,
Знала безліч бід і страхів
І була полита кров'ю
Безневинною — як плаха.

Суперечки вирішали
Сила м'язів, сила сталі.
І киргизи, і калмики,
І казахи воювали.

У боях шаблі свистіли,
Коні мчали, наче стріли.
А до трупів після січі
З криком ворони летіли.

В вісімнадцятому столітті
Степ настигло лихоліття:
Білий цар грозив походом,
Обіцяв кайдани й пліті.

Над кочів'ями, як птиці,
Бились крилами зірниці.
У зловісних віщуваннях
Були правда й небиліці.

Стогін линув над степами,
Над джайляу, над горами:
«Джетису царю відходить,
Горе нам! Що буде з нами?»

В Утегена зазвучали
Струни гніву і печалі.
Гнів в його біді народній
Зразу став твердіший сталі.

Те, про що не знали люди,
Утеген, бувало, судить —
Володів він даром дивним —
Передбачити, що буде.

Передбачив: цар з ордою
Кров в степах пролле рікою,
І народ тоді застогне
Під російською п'ятою.

Хани, хитрістю багаті,
Продадуть народ за плату —
За кокарди, за медалі,
За грезетові халати.

Він страху не піддавався,
Тільки сили набирався
І в далекій походи
Сам терпляче лаштувався.

І на гори й на долини
Кинув поглядом орлиним,
Як батир, народу щиро
Говорив у ті хвилини:

«Мій народе, біда настає,
Білий цар нам кайдани кує,
В Джетису веде військо своє,
Він казахів уцент розіб'є.

Кров джигітів жорстоко пролляють,
І жінок, і дівчат заберуть,
І худобу від нас поведуть,
Нас в далекі степи заженуть.

Де немає трави, гаряче,
Де людині живеться з плачем,
Де лиш сонце нещадно пече,
Де й весною вода не тече.

Де лиш вітер вогненний кружля,
По барханах піщаних гуля,
Де міраж над пісками здаля
Красвиди сумні оживля.

Хто в міражні простори піде —
На могилу свою набреде.
Чує серце моє молоде:
Цар на нас із війською гряде.

Хто не хоче зганьбити свій рід,
Хто не спати з'явився на світ?
Хто постане за бідних сиріт,
Піде хто з Утегеном в похід?

В Утегена немає мети,
Щоби слави й хвальби досягти —
Він готовий весь світ обійти,
Щоб зручні пасовиська знайти.

Де вода розливається в брід,
Трав живий килимовий цвіт,
Вівці й коні дадуть приплід
Вже небачений з давніх літ.

Де спочине від бід і незгод,
Де зітхне від пекельних турбот
І позбудеться горя й марнот
Волелюбний казахський народ».

Змовк батир, що звав до слави,
На коні сідло поправив.
Багатьох гарячим словом
Він задуматись заставив.

Як почули слово-зброю,
Що закликало до бою —
Вийшли п'ятдесят джигітів
І сказали: «Ми — з тобою».

Вмить затихли чвари, спори,
Запальні переговори,
Зазвучало слово згоди,
Почались в кибитках збори.

Утеген в похід збирався
Добре медом споряджався,
Чаем, рисом, сіллям також —
На два роки запасався.

Коней взяв табун стрімливих,
Тонконогих, довгогривих,
Як джигіти, вогнеоких,
Як дівчата, уродливих.

Дзвінко цокнули копита —
Путь почав батир і свита,
Вітром подвигів дихнули
Утеген і з ним джигіти.

Їх дорога зустрічала
І вела у царство чаю,
Все на схід, де сонце сходить,
В землі жовтого Китаю.

Їхали, неначе в Мекку,
І у холод, і у спеку.
Через гори, через ріки —
До Пекіна путь далека.

Там, під кольори павині
Дозрівали апельсини.
На полях під злісним сонцем
Землероби гнули спини.

Там від маси люду — сіро,
Наче птаства безліч сіло —
Аж в очах у Утегана
Із незвички зарябіло.

Там народ терпів незгоди,
Працював за рис і воду.
Не було в Китаї місця
Для казахського народу.

Хоч джигіти утомились,
Пилом сірим припилились,
Не знайшли землі святої —
У зворотню путь пустились.

Степи, гори, перевали,
Світло зір та тінь від талу.
В Утегена і джигітів
Сила волі не упала.

Путь вони долали довго...
Та одначе їм невдовзі
Запалав немов пожежа
Захід сонячний на Волзі.

Ось ізвідси в путь розбою
Піде білий цар з ордою,
Щоб казахські кочовища
Стали вічною тюрмою.

У царя бажання вражі:
Табуни зайняти наші
І забрати у неволю
Молодих дівчат-казашок.

«Далі йти!» — гукнув надсадно
Утеген, і оклик владний
Послужив усім сигналом
Шлях долати невідрадний.

Знову гори-перевали,
Вітру дикого сигнали.
Де кибитка Утегена
В дні оті не побувала.

Утеген бродив по світу
В холод зим, спекотним літом,
Як Каркут, домбрист чудесний,
Був у славі обігрітий.

Рано-вранці на світанні
Гасло в небі зір сіяння.
В землі бідні до хазарів
Привело його скитання.

І уздрів вожак походу:
В'ялі трави, мертві води...
Й тут нема земель привітних
Для казахського народу.

Коням їсти дав досита,
Наварив побільше жита,
Утеген такий невтомний
В Актюбу повів джигітів.

Вирушали ситі коні,
Сяла збруя в передзвоні,
І нагострені шабляки
Засіяли на осонні.

Степи, балки, перевали...
Крик гусей, що пролітали...
Наче злитки срібла чисті,
Актюба їм засіяла.

І тоді косем запеклий,
Занедбавши втому й спеку,
Повелів розбить кибитки
Над рікою серед степу.

Сів косем. Ріка не спала,
Прохолода напливала.
І кумис — жива волога
З тіла втому проганяла.

Утеген мовчав. Як птиці,
Думи линули — зрадливці
Відганяли сон-дрімоту,
Тріпотіли, як зірниці.

«Я жону лишив удома,
Не бере мене утома,
Як Коркут, в степах скитаюсь
Серед блискавок і грому.

Свій народ, однак, люблю я,
Землю все ж йому знайду я,
І земля придатна буде,
Як коню сідло і збруя».

Так він думав, і мовчали
Доли, сповнені печалі.
Під шатром нічного неба
Стомлені джигіти спали.

Молоденький місяць грався,
Як лошатко, в небі пасся.
Він на зорянім джайляу
Сил для гонок набирався.

Тиша світ весь оповила,
Сонними крильми накрила,
І здалось: зоря з зорею
Тихо в небі говорила.

Раптом трави зашуміли,
Коні сильно захропіли,
Прокидалися джигіти,
Що стряслось — не розуміли.

Та вони відчули зразу,
Як загноючу заразу.
Смертодайний дух гнилизни,
Нерозгаданий до часу.

Запах тлінний і смердючий,
Наче з повсті дим горючий.
Із очей лилися сльози —
Запах той джигітів мучив.

Тяжко дихати їм стало,
Серце кожного шептало:
«Ойбай-ай! В чужому краю
Смерть на мене чатувала».

Утеген, вояка дужий,
Духом витримки оружний,
Не тремтів, не хвилювався,
З виду був собі байдужий.

Як батир, що бачив війни,
І поважний, і надійний,
Утеген сказав джигітам
Тоном рівним і спокійним:

«Клуби гнилісної пари —
Все це запах айдахара,
Та чудовисько, напевне,
Не затіє з нами свари.

Айдахар з'явився ситим,
Тож спокійно десь там спить він.
Почекаєм. А страхатись
Непристойно для джигіта!

Будь він злим — давно напав би,
Розтерзав усіх і вклав би,
Як жучки перед горою —
Перед ним ми всі незграби.

А як нас він не тривожить,
Значить, ми спокійно можем
Спочивать під синім небом,
Спорядивши з повсті ложе.

Запала світанок жаром,
Ми узрієм айдахара.
Я його повадки знаю,
Він прийшов сюди не даром».

У джигітів — поторочі —
На лоби полізли очі,
І ясний погожий ранок
Став для них чорніше ночі.

Коней теж трясла омана,
Мов накинув хтось аркана,
І сеча в них парувала,
Мов кривавиця багряна.

Утеген-батир казахів —
Він без сумніву і страху,
Навіть брови не насупив,
Сів в сідло своє з розмаху.

З гордим виглядом батира,
Хто війни не хоче — миру,
Прискакав до айдахара,
Як таксир той до таксира.

Осадив батир тулпара,
Грізний вид у айдахара.
Дихав він — гарячий вітер
З ніздрів клубився, як пара.

Мало від гори, лисніло
Слизом чорним, шамотіло —
Наче хвиля височезна,
Громадилось його тіло.

Він рябів, теплом пригрітий,
Різноколірно одітий,
А скляні його очища
Зеленіли тьмяним світлом.

Зготувавшись до удару,
Око вмить закрив тулпару,
Утеген сказав спокійно
Страховиську айдахару:

«Гей, страховище, дужий твій рід!
Ти собою підпер небозвід
В твій роздутий, бездонний живіт
Ввійде коней табун — зникне слід.

Твій важкий уповільнений хід
Будить степ з незапам'ятних літ.
Так чому ж ти закрив нам прохід,
Не пускаєш джигітів у світ?

Я — батир Утеген. А мій рід
В Джетису береже заповіт.
Я пустився в далекий похід,
Як орел в піднебесний політ.

Мене сонце пече стільки літ
І січе мене дощ-переліт,
Суховій рве листочки із віт
І піском засипає мій слід.

Я по світу броджу з давніх літ
По степах, серед гір і боліт,
І де жовтого сонечка схід,
І де красного сонця відхід.

Я шукаю багато вже літ,
Де життя розквітає, як цвіт,
Де казахи, долаючи гніт,
Знайдуть землю і щастя прихід.

В твоїм серці спечалений плід...
Як в мені. Дай же вільний прохід.
Путь нова мене манить в похід,
Мій народ мені дивиться вслід...»

Насторожив очі й вуха
Айдахар — батира слухав.
Він лежав посеред степу
Як гора, лежав без руху.

В Утегена він завважив
Наміри такі відважні
І, зібравши тіло в складки,
Дав дорогу у два сажні.

Сонцем радості обліті,
Поскакали в путь джигіти,
Страх нічний вони забули,
Пораділи, наче діти.

Шість верстов не проскакали,
Наче вкопані постали —
Знову тут перед собою
Айдахара повидали.

Утеген, як грім, суворий,
Меч для битви наготовив,
До чудовиська під'їхав,
Смоляні насупив брови.

А чудовисько лежало,
Свистом простір оглушало,
По землі хвостиком било
Так, що все навкіл дрижало.

Плюючись на всіх сердито,
Щоб з дороги не ступити,
Айдахар старався в гори
Утегена заманити.

Утеген і його свита
Із п'яти своїх джигітів
В сині гори подалися
За чудовиськом сердитим.

Перед ними в три обхвати
Вхід в печеру. Дим курився.
Айдахар при темнім вході
Затремтів і зупинився.

Утеген під'їхав ближче,
Де води з камінням грище,
Миттю вихопив рушницю,
Знак подав: «Заходь! Страпище!».

Айдахар зайшов, збісився,
Заволав, об скелю бився.
Шум і свист, і хруст, і скрегіт
Під землею роздалися.

Утеген напоготові —
Бився — був же при здоров'ї.
Бій затих. З печери виліз
Айдахар, залитий кров'ю.

Він, страшну понісни кару,
Ледь отямивсь от удару.
Та косем-батир відважний
Тихо мовив айдахару:

«Змий водою крові плями
І вертай в печеру прямо.
Бий там ворога щосили —
Я також до бою стану».

Айдахар пішов. З розвою
Скрегіт з силою новою
Знов донісся, і з печери
Полилася кров рікою.

У клубках густої пари
Два з'явилися айдахари,
Один одному у гніві
Знай наносили удари.

З них молодший рябошкірий —
Надто лютий, ікла шкірив,
Він хотів відбити печеру
У старого бузувіра.

Бив старого до знемоги,
Кігті запускав у нього,
А старий прохав очима
В Утегена допомоги.

Він од рідного почвари
Ледь витримував удари.
Утеген з рушниць вцілив
Молодого айдахара.

Куля лоб йому пробила,
Вмить на землю повалила.
Ця умілість Утегена
Всіх джигітів захопила.

Айдахар, що жив остався,
В водоспаді покупався
І, омивши свіжі рани,
Проводжать гостей зібрався.

Як друзяка, за собою
Вів їх долом і горою,
Віддавав хвалу і славу
Утегену як герою.

Йшли дорогою прямою,
Степовою стороною,
І побачили надвечір
Бір, повитий пеленою.

Айдагар тут схаменувся,
В гори сині повернувся,
На батира і джигітів
Ані раз не оглянувся.

Йшла лісами тиха осінь,
Вже й вечірні впали роси,
Утеген-батир помітив
Білий дім посеред сосен.

З темним страхом незнайомим
Під'їжджав батир до дому
І почув знайомий голос,
Схожий на удари грому.

«Чи не ти це, герой Утеген,
Нерозлучний із дзвоном стремен?
Чи не ти це, хто тисячний день,
Наче олень, мандрує здавен?

Чом так тяжко тобі одному?
Ти не їдеш додому чому?
По усюдах усіх, крім води,
Ти свої залишаєш сліди?

Хай джигіти спочинуть отут
Під сосновий розмірений гуд.
А як ти не боїшся пригод,
Злізь з коня і у дім мій заходь».

Зліз з коня батир безстрашний,
В білий дім зайшов відважно,
Там зустрів його привітно
Гаїп-прен такий поважний.

А в цім домі дивні стіни —
Білосніжні, наче з піни.
Утеген до Гаїп-прена
Став звертатися уклінно:

«Отче, вислухай сповідь мою,
Я отут з чистим серцем стою:
Простяглися мільйони доріг,
А в дорозі — утома до ніг.

Я домівку лишив назавжди
І немає вертання туди.
Я дорогу обрав за мету:
Чи могилу, чи землю знайду.

Я у рідні краї — в Джетису
На коні своїм вість принесу.
Вість про землю в квітчастих краях,
Де знайде своє щастя казах.

Бджілка, жабка, мурашка — і ті
Хочуть жити в своєму гнізді.
Навіть пташка мала, далєбі,
Краще місце шукає собі.

Чапля в ріднім болоті живе,
Риба в сині глибини пливе,
Не зречуся своєї мети —
Маю землю народу знайти.

Я по світу давно вже броджу,
Ні здоров'я, ні сил не пцаджу,
Горе й болі смертельних незгод —
Все прийму за мій рідний народ...»

Відповів же йому Гаїп-прен:
«Честь і слава тобі, Утеген!
Ти як беркут — степів ідеал,
І швидкий, як алтайський марал.

Тебе ждуть на дорогах бої,
Тож послухай поради мої:
По ночах не з'являйся у дїм,
Тільки вдень будь у домі моїм.

Ти не бійся роботи й біди,
Будь спокійним повсюди й завжди.
А як вихлюпне гнів через край —
Праву руку у лівій тримай».

Утеген йому вклонився.
По-синівському простився,
Гречно дякував старому
І в зворотню путь пустився.

Знов степи і перевали,
Вітер теплий, злий, зухвалий,
Чорно-буре передгір'я
Перед ними поставало.

І по вітру там, де гори,
Лився, плакав на просторі —
Не людський, і не звіриний —
Дикий голос, повний горя.

Утеген сказав: «В цім краї
Так катовані волають.
Я в пітьму один поїду,
Що там криється, узнаю.

Якщо ворог — зарубаю,
Друга — щедро привітаю.
В темноті батир озветься,
Як лиш тільки погукаю».

Взяв рушницю й шаблю в руки —
Утеген пішов на звуки
І побачив айдахара.
Що стогнав від болю-муки.

Він був зраний поганим
Білим змієм — ажжиланом,
Що стрілою увіткнувся
І наніс у серце рану.

Якщо серця змії дістане —
Серце битись перестане.
Айдахара, чудо-звіра,
На землі тоді не стане.

Утеген подумав просто:
Як погубить звіра постріл,
Білий звір на мене стрибне
І ужалить вогненосно.

А як постріл згубить змія,
Білошкірого злодія —
Айдахар, діставши волю,
Благородним будь зуміє»

Гримнув постріл — дика сила,
Грюкіт луни повторили.
У потвори-акжилана
Куля голову пробила.

Утеген-батир вернувся
І джигітам усміхнувся.
Ті його давай питати:
«З ким же ти, батир, зіткнувся?»

Відповів батир їм з жаром:
«В морок я ходив недаром,
Погубив я акжилана,
Врятувавши айдахара.

Спіть спокійно, наче діти,
Бойові брати-джигіти —
Чудо-звір нам вдячний буде
Скільки житиме на світі.

Як бува запахне трунком
І побачимо із клунком
Айдахара. Не тривожтесь —
Він до нас іде з дарунком.

Благородне серце в звіра.
Все ж його ми перевіримо.
Ми до хитрощів вдамося
І не втратимо довіри.

Візьмем дерево підхоже,
Що з джигітом сплячим схоже,
Серед степу покладемо
І халатом вкриєм ложе.

Так вчинили і сховались
В травах, навіть не шептались
І вогню не розкладали,
Ледве ночі дочекались.

Ніч. Возня мишей летючих,
Тихий шерех змій повзучих.
Ні зорі нема на небі,
В хмарах місяць неблискучий.

Покотилась біла пара —
То ознака айдахара.
Затривожились джигіти:
Що ж несе оця почвара?

Утеген — батир надійний,
Що пройшов жорстокі війни,
Не тремтів, не хвилювався —
Він чекав зорю спокійно.

Вранці птахи голосисті
Понесли ранкові вісті.
Дивний чоловік-колода
«Спочивав» на тому ж місці.

Підійшли туди джигіти
І знайшли такий здобиток:
Голову зміїну, з нею
Золотий масивний злиток.

Світлий злиток підняв золотий,
Наче чайник великий ясний,
Утеген і промовив: «Цей дар
Вельми вдячний приніс айдахар.

Як ми чинимо в світі добро, —
Шлють нам золото, також срібло.
А як чинимо зло, — отоді
Будем жити у злості й біді.

Треба бути справедливим завжди —
То не знатимеш горя й біди.
За народ ми, за щастя прихід,
За знедолених вдів і сиріт.

Хто проводить життя трудове,
Той в пошані і славі живе.
Їм повага завжди від усіх,
А ледачим — презирство і сміх».

Перевали, перевали,
Кряж гірський гнідий і чалий...
Утеген повів джигітів
До старого Кент-Аралу.

В Кент-Аралі папі мало,
По камінню Тас-Аралу,
Утеген повів джигітів
По пустелях Кун-Аралу.

Крізь піски жарою злою
Він дорогою прямою
Їх повів у царство чаплі,
В синій край Бірказантоя.

У долині-луговині
Сосни, наче на картині.
Бір густий насупив брови,
Думав думи старовинні.

Швидко сутінки згустились,
Трави росами умилась,
Утеген і з ним джигіти
На ночівлю зупинились.

Ліс в дрімоту занурився,
Над багаттям дим курився,
Казани кипіли жаром,
В них баран в сурпі варився.

Раптом з темені, що чорна,
До вогню прийшли моторно
Дві красуні пречудові,
Як світанок неповторний.

Щоки їхні пламеніли,
Очі зорями зоріли.
Їхні одяги прекрасні,
Як перлини мерехтіли.

Скільки чарів перемінних
У звабливому ходінні.
Дзюркотала їхня мова,
Як струмочки по камінню.

Як джигіти наварили,
На вечерю запросили,
Та красуні відказали:
«Ваш баран вам не під силу».

Золотилось м'ясо в салі,
Всі джигіти м'ясо брали,
А красунечки глузливо
За усім спостерігали.

Ось джигіту кість попалась,
А красуня засміялась:
«Дивно — кісткою живою
Нежива чому ламалась?»

Об траву він витер сало,
А красуня запитала:
«Чом, джигіте нерозумний,
Витираєш сало салом?»

Посміялись як хотіли,
Зникли, наче полетіли,
Віддаляючись, манили
Музикальним рухом тіла.

Як затихли у байраку
Шелест, шепіт, шерех всякий,
Утеген сказав джигітам:
«Ці красуні — жез-тирнак».

Їхне плем'я бродить ніччю,
Манить вродою зустрічних,
Потім кігтями страшними
Рве на шмаття сатанічно.

Ми бесідуєм. А з ночі
Світять їхні хижі очі:
Будьмо пильні. Наступає
Жез-тарнакам час урочий.

Жез-тарнаки зліші звірів.
Їх лукавість перевірим —
Ми до хитрощів вдамося,
Проявивши недовіру.

Візьмем дерево підхоже,
Що з джигітом сплячим схоже,
І сідло йому підложим,
І халатом вкриєм ложе».

Так вчинили. Заховались —
На дерева всі забрались...
Пригаїлися в чеканні.
Що то буде — загадались...

Запищали совенята,
Лісом бродить вовк кудлатий.
Зір не видно. Блідий місяць
Плине в хмарах волохатих.

Утеген, покритий тьмою,
Дожидався під сосною.
Він, лаштуючи рушницю,
Приготовився до бою.

Ось із темного байраку
Світло блиснуло, мов факел.
Постріл гримнув. Знову постріл —
Так пощезли жез-тирнаки.

Вранці птахи голосисті
Рознесли ранкові вісті.
Ні сідла і ні халата
Більше не було на місці.

Ні колоди, ні халата,
Ні сідла убір багатий —
В гострих кігтях жез-тирнаків
Стали пилом сіруватим.

Утеген зібрав джигітів,
Пригадав ізнов Коркута,
В путь пустився. Жез-тирнаки
Скоро стали позабуті.

Степ і ріки, перевали,
Темний ліс, гірські ували...
Раптом море темносине
Перед ними засіяло.

Вітер мчався на просторі,
Хвилі бились в непокорі,
Піна віхтями збивалась,
Бушувало гнівне море.

Сорок діб, вітрами повні,
Хвилі бились невгамовні,
Утеген дививсь на море,
Їхав строгий і безмовний.

А за морем крізь тумани
Потяглись піски-бархани,
Синя спека, як прокляття,
Над простором бездиханним.

В царстві мертвім цім бідняга
Не знаходив щастя-блага.
В тиші, у пісках гарячих
Натрапляв на смерть і спрагу.

Там було, як нар горбатий,
Місто мертве, дикувате,
Сіре, вивітрене, давне,
Як скелет в пісках заклятих.

Від криниці до криниці
Згубиш десять інохідців.
Місяць мчись — там не зустрінеш
Ані річки, ні болітця.

Утеген, піском овитий,
Сорок діб водив джигітів
Крізь засушливі пустелі
І поїв їх він досита.

Як пройшли піски сипучі,
Встав навпроти ліс дрімучий,
Хмурий, темний, непрохідний,
Гомінливий і співучий.

Височезні сосни, клени,
Чорний дуб, чинар зелений
Перед ними враз постали,
Наче військо дерзновенне.

Сорок діб у спеку й зливи
Через темний ліс шумливий
Утеген з загоном їхав
В край завітний і манливий.

Врешті, на початку літа
Почались в лісах просвіти,
За лісами степ розлігся,
Весь наряджений у квіти.

Пахло все і все співало,
В тиші річечка дзюрчала.
Утеген батир побачив —
Жидели-байсин предстала.

... Утегене! Тобі вся любов!
Край чудес ти нарешті знайшов!
Подивись, як освітлена путь,
Як привільно тут хмари пливуть!

Подивися на зорі увись,
На степи запашині подивись!
Подивись на тінисті сади,
В них пахучі дозріли плоди.

Як меди, вони повні щедрот,
Вони падають, просяться в рот.
Без поливу і без кетменя
Колосяться поля ячменя.

Білим сріблом бавовна з-під гір,
Полуниці приваблюють зір.
Ти протри свої очі — увись
Пильно на дичину подивись!

Тут кояни крупніш від козлів,
Горобці тут завбільшки з орлів.
Он джейранів стада на плато —
Полічить їх не зможе ніхто.

Подивись — на осонні ліска
Кози чорні — то кара-каска.
Вони ростом від коней крупніш,
Їхне м'ясо ягнятка ніжніш.

І обрав собі домом цей край
Легендарний чудесний Домбай.
Подивись — як широка весна
Розливається річка Мана.

В комишах — там озерний наш край
Для качиних і гусячих зграй.
А в степах серед трав щовесни
І фазанів, і дроф табуни.

Подивись, помилуйся, джигіт —
Тут прекрасний незайманий світ,
Де твій рідний казахський народ
В своїм щасті досягне висот.

Запах трав ти вдихни на почин,
Од мандрівок своїх відпочинь...
Утеген не хотів спочивать,
Зліз з коня і почав він шукать.

Сорок днів і ночей він шукав
Пасовища у зелені трав.
Для казаха — хоч сам не живи,
Як не маєш для коней трави.

Бо казах у степу на коні
Що багаття в гарячій вогні.
І заплакав в степу Утеген,
Як герой, що попавсь на рожен.

Як в пустелі гарячий їздок,
Під яким кінь звалився і здох.
Опинився батир в темноті —
В ньому мрія вмирала тоді.

І пішов Утеген в темноту
Хоронити — її — золоту.
...Утеген, Утеген! Де ж це ти?
Озовись-відгукнись з темноти!

Я, Жамбил, із степів Джетису
Тобі вісті новітні несу.
О, якби ти з могили устав,
То б тепер Джетису не пізнав —

У широких і рідних степах
Те, що є, не було і у снах.
Подивися — розвіявсь туман,
У промінні яснім Казахстан.

Од Тянь-Шаню його кругозір
До Уральських яшмових гір.
У казахів своя земля —
Пасовища свої і поля.

У казахів, як здійснений сон,
Свій щасливий і мудрий закон.
Здобула у казахів права
Рідна мова казахська жива.

У казахів багатий врожай
І заводами славиться край.
І свої у нас води течуть,
І міста на просторах встають.

Подивися, мій друже, вгорі
Чистий пламіль ясної зорі.
Втім промінні казахські краї
Відкривають багатства свої!

Кара-Тау дає свинець,
Кокче-Тау гонить овець.
Тягне з золотом руки Алтай,
Мідь щедротно дає Карсакпай.

А бавовну дарує Чимкент,
Пропонує руно Джаркент.
Золоті, як у казці хліба
Для народу дає Актюба.

Скаче так, аж трясеться земля,
По степах, де лиш вітер гуляв,
Між озер і між каменів-глиб
Вороний димогривний Турксиб.

Дні і ночі везуть поїзди
Чорне золото з Караганди.
В Ембі горді вежі стоять,
І кишить нафтовий водоспад.

В Кармачинськiм степу зріє рис.
В Алатау сади піднялись.
А в садах найсолодші плоди —
Зріють яблука Алма-Ати.

А в степах, де пахучий чебрець,
Вільно бродять отари овець
Білошерстних, пухкіших снігів
Табуни вороних скакунів,

Табуни золотих скакунів,
Чалих, сивих, гнідих скакунів.
Під залізні наслідви підків
Скачуть степом бистріше вітрів.

Там, де захід від сонця збагрів,
Над стадами молочних корів
Пил клубочиться, пахне кругом
З під корів запашним молоком.

А як захід не стане палать,
І почнеться в пiтьмі зорепад,
Чабани бережуть, як дитят,
Теплих, ніжних, безрогих телят,

Тонкоруних маленьких ягнят,
Тонконогих молочних лошат,
І незграбних малих верблюжат,
Чорнооких мохнатих козлят.

І вони від роси не тремтять,
Бо навколо тепло й благодать.
Край завітної мрії, еси,
Край добробуту, щастя й краси.

Ти протри свої очі, навкруг
Подивися на все це, як друг:
На фазанів, на дроф, на гусей
І на лебедів, як на дітей.

На Алтаї у горах марал,
Славний рибою синій Арал.
По степах де трава і вода.
Вільно бродять джейранів стада.

Все, що людям себе віддає,
Все це наше — твоє і моє!
Вся країна — єдина сім'я,
Вона наша — твоя і моя!..

СУРАЖШІ-БАЛІМ

Частина перша

1

В руки домбру я беру,
Починаю дивну гру.
Ллються сріберні потоки
У пісенне море струн.
В морі хвиля молода,
Як булат, блищить вода,
Сонце в море загляда,
Слово-човник, наче хвилю
В морі синьому гойда.

Вдень і вніч воно не спить,
А на дні морським лежить
Камінь рідкісний, коштовний,
Дивним світлом струменить.
А пісенне море гулом
Омиває отой камінь —
Камінь, прозваний Жамбиллом,
Не старіючий віками.

2

Пісню серця я складав,
Вітром пісні я літав,
Був, як лід рікою гнаний,
І твердий, як сталь-метал.
Десять днів словесний бій
Вів я, наче сам не свій.
Як зерно на полі птиця —
Люд збирав пісенний рій
У окрузі степовій.
Алатауські хребти,
Трави, птахи на льоту
Дух пісенний піднімали

На орлину висоту.
В пісні визнаній — закон!
Її немає перепон,
Пісня праведна і вічний
Золотий її канон.

3

А струмок ще не ріка,
Як у нім вода мілка,
Як у нім вода гирчить,
Як у ньому кінь не зможе
Навіть губи умочить.
Чи звання вартує вчений,
Як слова шука в кишені,
Якщо сам не вміє жити,
Якщо те, що каже людям,
І не тліє й не горить?
Чи насправді той співець,
Якщо пісня не хвилює
Тисячі других сердець?

4

Чи поет? Я відповім:
Якщо є талант у нім.
Вгамувати спрагу йдім,
Якщо піснею в пустелі
Дасть напитися усім.
А якщо він язиком
Не зрівняється з струмком,
Якщо пісня на розпутті
Не додасть комусь могуті,
Якщо пісня з серцем влад
Торохтить неначе град,
Все заглушує — як туш,
Не пробудить серце й мозок
У мільйонів наших душ?

5

Чи поет? Як він без крил?
Як не має в пісні сил?
Коли пісня лід не крушить
І сміятися не змусить

В час, коли буває хуга,
Обездоленого друга,
Коли пісня, як джигіт,
За народ не постоїть?
Чи поет? Співець нудьги,
Як нема в піснях жаги,
Коли пісня-черепаха,
Повза, наче не жива,
А поет її зі страхом
На догоду знай співа,
Напівпошепки турчить
Та ще й домброю бринить?
Голосок, як павутина,
Невиразний силуєт...
Він, як блеюча цапина,
Він цапина, не поет!

6

Домбра-лук, пісні —
то стріли,
Користуйся ними вміло!
В кочівних моїх долинах
Суюмбай — акин акинів
Так не раз, було, казав,
Коли піснею як грою —
Примітивною, пустою
Невдоволений бував.

7

Пісня ця про давні дні
В нашій рідній стороні,
Це — як пам'ятник батиру
На гривастім скакуні.
Перегнувшись через бік,
Брав він скелі в один скік.
Прокладав батир дорогу,
Де пісок водою тік.
Ворогів серед степів
Кров'ю недруга поїв...
Рідний степе, без вагання
Слухав ти моє сказання.

8

З тих часів, як я Жамбиллом
Став на світі, а в аулах
Ураган пісень піднявся,
Серце соколом проснулось.
Для киргизів і казахів
Був мій наспів геть однакий.
Суюмбай в гіркій неволі
Научив мене не плакати.
Як володар дум недремних
Суюмбай прийшов до мене,
Мовив: оспівай батира,
Обігрій його натхненням.

9

Чверть століття бушувала
Сила духу небувала;
Ой, рука моя залізо
Загартоване згинала.
Без пера і без чорнила
Пісня пристрасна родилась,
Домбра — це моя співуха,
Лист паперу замінила.
Всяк жилося — в дні прокляті
Не хотілося співати.
Та народному бажанню
Я не міг протистояти.

10

Якщо, сину, глянеш вгору
І на небо і на гори,
А як голову піднімеш
Понад вічністю просторів —
Ти побачиш Алатау,
Гір крутих небесних славу,
Лід, як шлем, а сніг — шолом
На вершинах Алатау.
А внизу трава буяє,
Дух полинний звеселяє,
І смородина дорідна
В передгір'ях дозріває.

Алатау — гори сині,
Чарів сповнені долини.
Дум багато й суперечок
Про його часи билинні.

11

Розпоров живіт небес
Гострий пік Суук-тубе,
Каргали до зір сягають,
Хмар черкас Кок-тубе.
Уш-конир і Куртим-бас,
Кзил-Кунгей, літовка Ас,
І Хан-Тенгі — пік всіх піків,
І похмурий Кизил-тас.
І в усіх живуть наріччях,
Сім хребтів, немов надпліччя,
Називають їх в народі
Повним словом — Семиріччя.

12

Якщо хмари тут зберуться —
У підніжжі ріки ллються,
На вершинах сніг холодний,
А в долинах трави в'ються.
На вершинах лід повисне,
Молоко в долинах кисне..
Це таке життя в нас дивне —
І контрастне й живописне.
Радість день гостює щиро,
Смерть же — тижнів по чотири.
Скільки тут століть минуло,
Скільки тут було батирів!
Скільки ханів і народів,
Скільки здійснено походів!
Скільки тут подій минуло
Під холодним небозводом.
Про одного з них співаю...
Не горюю, не страждаю.
Домбро, ти співай! Поему
Про батира я складаю.

13

Звикли ахать, звикли охать:
«Ох епоха ти, епоха,
Ну а хто ж господар їй?»
Чоловік, котрий там охав!
Ти вини його! Не тісно
Нам. Епоха — вітер пісні!
Та ж тоді хребет трудніший,
Коли грізний, прямовисний.
На хребти народ глядів,
На народі хан сидів...
Горем виткана епоха,
Йшов народ, співав, терпів.
Караваном роки-годи,
Кочовим потоком води.
Протікали, пролітали
Із страждаючим народом.

14

Білий цар епосі рад.
Він зібрав своїх солдат.
Цар одів на них шинелі
І погнав на Шубарат.
На чужій землі гостинній
Він хотів зажити чинно,
Поспішав міцніше сісти
На простій народній спині.
Лук старий тягнув казах,
Цар пішов на Семиріччя
В стопудових с а п о г а х.

15

В юртах страх гуляв убогих,
А господарі — на ноги,
На відбірних коней сіли —
Їм прослалися дороги.
На привалах спочивали,
Безворотки одягали,
Чай міцний пили, як воду,
Самопали заряджали.
Під Кампалою стояли,

Із гармат свинцем стріляли...
Цар в степах прослав зухвало
Біле смерті простираadlo —
Матері, жінки і діти
На могилах заспівали...
Зграя царська знай гуляла,
Зграя ханська теж гуляла,
Табуни з собою брала,
Юрти бідних чорна сила
Руйнувала і палила.

16

Та народ не метушився,
Він натомлено дивився
На Ормана з Худояром,
Злості дух у нім родився:
«Хто свого достатку ради
Просить в ворога пощади;
Той нікчема і не вартий
Слова доброго в громади...
Хто про совість забуває,
Просить милості у бая, —
Жалюгідний, безнадійний,
Люд такого зневажає».

17

Йшли одні і за горами
У супрязі з ворогами
Перейшли до Ай-Карину
Путь істертими ногами.
Другі йшли, скарби лишали,
Йшли від краю і до краю,
Йшли позморювані діти
Шапрашти і Карасаю...
Тінь ворожа ніччю вкрита,
Степ не відав, що джигіти
З рідних округів Дулата
Вигравали з ханом битви.
Треті йшли, їх непогода
Гнала, де ілійські води —
Там аули Майамира

В ліс несли думки народу.
В лісі ж їх чекали хани,
Дзвін мечів і свист арканів.
Невпокорені джигіти
Помирали, як арстани.

18

Дужих семеро синів,
Дочок сім — сім красних дів
На верблюдах одногорбих
Бігли геть від хижаків.
На путі у них ріка —
Без очей, без язика —
В піні буйно шаленіла,
В берег билася стрімка.
Нари гордо прилягли,
Нари чують рев ріки...
Сорок воїнів безстрашних
Підняли свої клинки.
Сорок ханських молодців
Доганяли втікачів.
Берег чує грізний клич:
«Ось добича із добич:
Нар жону привіз джигіту,
Із щасливця могорич!»
Трави берега близькі,
Та, побачивши клинки,
Нари голови схилили
І лягли на дно ріки.
Дужих семеро синів,
Дочок сім — сім красних дів
Смерть у водах зустрічали,
Честь своєю оберігали.
Хвилі буйні в берег бились,
Птахи віщі все кружились
Над султанським чорним станом,
Хмари з громом розразились.
Дужих семеро синів,
Дочок сім — сім красних дів,
Гинули, оберігали
Честь знеславлених степів.

Слух від вуха і до вуха
Йшов. Злоба ходила глухо.
Гірко плачучи, край річки
Невідома йшла старуха.

19

Сперечались заметілі,
Буйно вихори свистіли,
Кремсав хан, колов і різав,
Навкруги степи горіли.
Хан стадами гнав народ,
Думав злісний верховод:
Від рабів не жди нічого,
Окрім стогону й скорбот.
Роздував пожежі вітер,
Йшли малі голодні діти
Жангарасу і Жангаю,
Проклинали все на світі.

20

А дівчата так ридали...
Мовчки сльози витирали
Старші у своїх кибитках
І батира-сина ждали.
І ридали навіть гори —
Ждали вірної опори...
Із Коканда наближалась
Згряя ханів-людоморів.
На землі не уміщались —
І земля від них тріщала.
Табуни, дітей, кибитки —
Згряя ханська все змітала.
Заправляв кривавий хан
На долинах Тас-Токан.
Він свої розкинув шатра,
Він розбив кривавий стан,
Заправляв кривавий хан.
Слалась квіти під підкови,
Мулли з беками Кокана
Грали з ним лестивим словом.
Захмелілі без вина,

Кров'ю споєні сповна.
Розвівалися знамена,
Від стремен ішла луна.
Але бачили все люди:
Сива мати на верблюді
Землю кликала до помсти,
Розривала власні груди,
Кров гаряча закипала,
Поруч дівчина дрижала.
«Замовчи, незряча відьмо!»
Зграя ханська їй кричала.
Хвилювався степ оживий,
Сива мати — доля рідна —
По синах своїх тужила.

21

У народу в час біди
В пам'яті зрина батир,
Він розв'язує той вузол,
У якому щастя й мир.
Опустивши очі хмуρο
У знедолених конурах
На землі «писали» люди
Заповіти від Даура.
І дивились люди косо
На гірські стрімкі відкоси...
Ось він спуститься, прибуде
Богатир чорноволосий...

22

Суранші в бескидах жив,
Він з орлятами дружив.
Серце барса в левім тілі
Рідний Суранші носив.
Ну чому там жить йому
На бескидах одному?
Чи красуня степовичка
Не вподобалась йому?
Розказав в аулах вітер —
Він все бачив, все помітив —
І неспроста в скелях місце

Суранші собі примітив.
Вітер в пісні розказав,
Чому серед диких скал
Суранші, батир народу,
Одинокий стан обрав.
Пасовиськ своїх не мав,
Табуни султан забрав.
В Суранші короткі руки,
Цар султану помагав.
В Уш-Конирі жив, як рись,
Взимку кочував в Арись,
Та доріг таких не бачив,
Щоб у радості зійшлись.
Батько був Каске — без прав,
На пісках провікував,
Лиш у сні він бачив трави
І за ними нудьгував.
Прадід — давній Карасай,
Завжди прагнув жити сам,
Проклинав кедея долю
І грозився небесам.
Він давно до рабства зник
У ярмі чужих владик...
І один в роду був сильний —
То безстрашний Саурик.
Люд простий його любив,
В серці сокола носив,
Син народу, син батирів,
Саурик безстрашно жив.
Він, як біг гірської річки,
Він, як постріл без осічки,
Для казахів Ули-жуза
Взимку він тепліший пічки.
Якщо вітер налетить,
Він од вітру захистить,
Якщо буря налетить,
Він од бурі вірний щит.

23

Суранші дививсь зі скелі
На картини невеселі:

Як відходить без підвід
На джайляу не з оселі,
Не прикрившись чапаном,
Рід Дулата, рід Албана
І Шапрашти бідний рід —
Обікрадені всі ханом...
Йшов батир і ніс рушницю
І на оленя й на птицю.
З вільним беркутом в охоті
Не хотілось розлучитись.
А народ батира ждав,
Він, замучений, стогнав,
У сусідстві з ворогами
Покоритись не бажав.
Грілась мрія у душі —
Був би поруч Суранші —
Затріщали б ті султани,
Як в пожежі комиші.
Хто ж насмілиться з цих місць
Понести з аулів вість
В грізні скелі до батира,
Хто йому все розповість?
Чи те суджено кому —
Крізь тумани і пітьму
Ізійти на пік суворий,
Що підвладний лиш йому?

24

«Не поглине нас ріка!
Не ослабла ще рука!», —
Говорив старий в кибитці
До другого старика.
Сліз немало пролилось,
Їм невесело жилось.
Серед ночі поскакали
Мауке і Карибоз.
По неїжджених увалах,
Невідомих перевалах.
За старими посланцями
Тільки курява здіймалась.
«Як поїдем напрямки,

Вийде ворог з-за ріки.
Тож чи справляться з джигітом
Два сивеньких старики.
Орди ханські тут пройшли.
Тож повернем до Іли!»
Карибоз звернув і коні
В сині води забрели!

25

В гніздах скель сідало сонце,
Буде ніч. І ось предстали,
Як забоїсте видіння,
Богом тесане каміння,
Скелі грізні, як фортеця —
Тамерланове сидіння...
Справа видно Кара-Бас,
Зліва — хмурий Жаланаш.
Мауке сказав: «Тут двері,
Сокіл тут зустріне нас!»
Інохідців розсідали,
Слід вночі в горах шукали,
Та ні шереху, ні звуку
Не почули в тих завалах.
Раду радили в напрузі
Два сивесеньких діусі.
— Пік оцей Калмик-Ойгана?
Так! Дорога тут погана!
— Це провалля чорних сайт!
— Тут джайляу — Карасай...
— Там хребет як відблиск сонця
Піднімає небеса!
— Рідний Мауке, давай,
Перед нами дивний край —
Кзил-Кунгей — земля батира,
Коней, Мауке, сідай!..
І долинами скакали,
І хребти круті брали,
Щоб знайти той стан батирський,
Той, де мрії всіх літали.
Путь важка уже позаду,
Серце в грудях б'ється радо,

Ось він славний — стан батира,
Щастя край для всіх незрадний.

26

Розправляючи надпліччя,
Суранші іде, як вічний.
І попадали із коней
Посланці із Семиріччя —
Довго ж їхать довелось.
Суранші не мав погроз,
Левий стан зігнув. Тремтіли
Мауке і Карибоз.
Він рукою, що могутчо
Діставала в небі тучі,
Обіймає двох стареньких
На крутій орлиній кручі.
Ось він з ними замовчав
За степами заскучав.
Посланців побачив горе —
Докір в їх очах читав.
Уявляв свої долини,
Де б не плакали родини,
Мріяв він про те, щоб лився
Наче річка, спів акинів.
Добре знав: із цих висот
Треба йти на верховод.
Був він бажаним в аулах,
Як життя, любив народ...
І рукою, що могутчо
Діставала аж до тучі,
Приласкав батир батьків
На крутій орлиній кручі.

27

Сів і знов засумував,
Мовчки думав, щось гадав.
І насупив чорні брови,
І гінців старих спитав:
— Хто народ мій зневажав,
Хто по мене вас послав,
Хто посмів людей у горі

Позбавляти їхніх прав?
Очі витерши од сліз,
Карабоз сказав, що віз:
— Нас народ послав, а горе
Худояр з вогнем приніс.
Чуєш, хоче степ свобод!
Твій народ прокляв заброд.
Він родив тебе і пестив —
Твій згорьований народ.
Він роздягнутий, голодний,
Гнів його тяжкий — народний,
Тож іди в тривожний час
Визволять його сьогодні.
Чуєш, сину, наш герой,
По степах лунає зойк,
За епохою епоха
Править смерті чорний той?
Ханські ти пізнав закони?
Замість пісні чути стогін.
З'їв ведмедя горобець,
Обернувся вовк в дракона!
Отруїв криниці враг,
Став глухим узун-кулак,
Ханів, беків і султанів
Стало більше, як собак.
Стогне степ під гавкіт злих,
А народу в буднях цих
І від дерева гнилого
Тіні більше, ніж від них.
Нашу кров, як воду, ллють,
Нашу землю продають,
На великім людськім горі
Ханські юрти знай ростуть.
З ними разом цар іде,
Дику армію веде.
Грізно дивляться гармати
На наляканих людей.
Цар, народ — як кіт і миша,
Степом ходить зграя хижа,
Цар і хан по крові друзі,
Степ застиг — гармата дише.

Чорна дивиться в лице,
Степ затиснений в кільце.
Хто сьогодні непокірний —
Завтра буде вже мерцем!
Нам дозволив цар, як брат,
Кизяки в степу збирать.
Подивись: нашійник царський
Носимо, як благодать.

28

Худояр в палатах ханських
Кров'ю впивсь рабів кокандських,
Познущався із таджиків
В час гулянь Азрет-султанських.
Він хотів, як цар російський
Будь владарем орд каспійських,
Володїть з Орманом разом
Даром випасів ілійських.
Знав оцей розпусний хан,
Що не зрадить друг Орман;
Утопив в крові киргизів,
Золотий пошив чапан.
Злістю лютою обняті
Худоярові солдати,
Очі кров'ю налились
У розбійників багатих.
Вїяв степом буревій,
Йшли шакали на розбїй,
Як собаки, кров почувши,
Шматували все хутчїй.
Між Алтаєм і Ариссю
Їхні коні злою риссю
Бїдаків-степовиків
Скрїзь затоптували вчисту.
Рїч, як бачте, не в конї...
В небї дим. Земля в огні,
Як трава, лягли казахи
На своїй же сторонї.

29

В день тяжкий тяжкий і мир.
 Сипатай, борець-батир,
 Кинув степ, сховався десь там
 На відрогах Сар-Кемир.
 Степом йшов голодний вовк,
 Сипатай-батир замовк.
 Налякався він припельця,
 Проміняв кошму на шовк.
 Низько, густо йшли тумани...
 Плем'я довгого аркана
 По стежині побрело,
 Боячися помсти хана.
 Кличе Суранші народ:
 «Нам не треба верховод —
 Ти звільни, батир, від ханів
 Пограбований народ!»

30

В грізнім гніві Суранші,
 Він піднявся з алаші,
 Він, як беркут в пору злості,
 Стрітись з вовком поспішив.
 Гострий зір горів вогнем,
 Сила рвалася мечем.
 І земля дрижала глухо
 Під осідланим конем.
 На крутій віщун-горі
 В нетерпінні він горів,
 Сколихнувши Алатау,
 Закликав богатирів.
 І Андаса, й Туматая,
 І батира Шимирбая,
 І джигіта Нар-Боту —
 Сина сніжного Алтаю.
 Він відважних друзів звав
 І кольчугу одягав.
 Подарунками від смерті
 Він рушницю набивав.

31

Запітнілі коні мчать,
 Піки гострені блищать,
 Триста воїнів відважних
 На могутній клич летять.
 Наче знявся ураган —
 Мчить батир на Чемолган.
 «Гей, виходь на поєдинок
 Із шатра, лякливий хан!»
 Стан ворожий на шпилі
 Проглядається в імлі.
 Вовчі орди, що в Кеметі,
 Не вміщались на землі.
 — Суранші, в недобрый час
 Ти повів на битву нас.
 Тут слабенькі наші сили, —
 Мовив боязно Андас.
 — Не здолати нам його...
 Пил сипнути — не огонь,
 То не вистачить і пилу —
 Тисяча — на одного.
 Ми, як птахи замалі,
 Що не стали на крилі.
 Та ж чи голкою колодязь
 Можна викопать в землі?

32

Суранші побагровів,
 Малахай лежить в траві.
 Піднялася тюбетейка
 На батирський голові.
 Блиснув меч, як вовчий клик.
 — Вкороти, Андас, язик.
 Ти забув, як з боягузом
 Я бесідувати звик.
 Шлях малий для бігунця,
 Страх чужий для молодця.
 Якщо ти родивсь батиром —
 Будь батиром до кінця.
 Хан — народу антипод,
 Він привів до нас заброд.

Сила там — де за джигітом
Піднімається народ.
І на ханську цю орду
Проти тисячі піду,
І клинком своїм гарячим
Я рахунок поведу.
Стане хан тоді кояном,
Як вірвуся я сиртаном,
І, як тисяча ворон,
Розлетиться військо хана.
Пив він кров, як воду в спеку,
Сльози розливав по степу.
А дівчата наші славні
Стали іграшками в беків.
За народ стоїть батир —
Він безстрашний проводир.
Боягуз не діжде шани,
В шані буде богатир.
Батько мій — народ з ім'ям,
Мати — ця земля, затям...
Я за них останній подих
І по краплі кров віддам.

33

Із сибірської імлі
Дев'ять збіглих в стан прийшли,
Вісім руських і татарин —
Всі озброєні були.
Надивились всяких див...
Степ обійми їм розкрив.
Суранші гостям нежданим
Пишний килим простелив.
Запитав: — Не од біди
Ви прибилися сюди?
Чи не збилися з дороги,
Чи не сплутали сліди?
— Ні, батир, не збились ми,
Втікачі ми із тюрми —
З тої царської, страшної,
Із тайгової штьми.
А в далекій Актюбі

Порішили, що тобі
Хочем дружно послужити
У священній боротьбі.

34

Воїн друзів обнімав,
Коней він для них сідав.
«На баскім ахал-текинцю
Не падають ворожих лав!
Нічтю вдвічі більший страх.
Отже, хитрістю візьмем
Військо ханів ненаситних.
Переможемо чи помрем.
План такий: не будемо спати,
Будемо дрова в горах брати,
П'ядесять моїх джигітів
Розведуть п'ятсот багатів.
Хай Ормана кине в жар,
Хай кривавий Худояр
По вогнях рахує сили,
З гір чекаючи удар.
Та... не все іще в вогнях —
Нічтю вдвічі більший страх.
Відра шкірою обтягнемо —
Двадцять двоє... Знімемо жах.
Двадцять два моїх сиртрани
Хай ударять в барабани,
Щоб дріж пішла по шкірах
Худояра і Ормана.
Ви ж, друзяки, з-за бугра
Гримніть російське ура!
Гримніть так, щоб долетіло
До султанського шатра.
Ніч в степу не підведе,
Хан халати підбере,
Хан подумає — по степу
Військо російське іде.
І тоді на Ак-Туяк
Хану в тил ударю я,
Щоб летіли малахаї
З Худоярових вояк!»

Суранші не тратив слів —
Він грозою закипів,
Як розкидане вугілля,
У очах іскрився гнів.

35

Місяць-ай на висоту
Вивів зірку молоду.
Сонце стомлене сідало
На хмарину золоту.
А батир дорогу чув,
Тож попруги підтягнув.
Взяв клинка важкого в руки,
Друзям хвацько підморгнув.
Із піали пив кумис
І, як беркут, в синю вись
Був готов злетіть,
Щоб бачить
Степ і гори, й темний ліс.
Як стемніло з-за бугра,
Друзям він сказав: — Пора!
Засвітилася вогнями
В чорній темені гора.
З гуком кинувся батир
На бандитів з темноти.
Вартові з постів тікали,
Рятували животи.

36

Зразу з глузду з'їхав хан,
Б'є тривожно барабан.
Кинув друга Худояра
Переляканий Орман.
Алатау — у вогнях,
Худояра давить страх:
«Гам же військо, тисяч двісті
З гір іде, наводить жах!»
Хан дрижить і жде біду,
Будить він свою орду.
Ні коня — у бій летіть,
Ні одежі, щоб одіть,

Ні рушниці, ані списа
Він не може розглядіть.
Вірних слуг не бачить він,
Шум нічний зі всіх сторін
Оглушає Худояра,
І в страху тікає він.
Баранами на пісках
Стогнуть ханові війська...
Суранші веде джигітів
На баских аргамаках.
Він, як перший грім гримить,
Він, як блискавка, разить,
Грізним вихорем летить,
Аж під ним земля горить.

ЧАСПІННА ДРУГА

1

У степах на скакуні,
В чистім сонячнім вогні
Я Жамбил, продовжу пісню,
А вона життя мені.
Мчусь весняним вітром я,
Сніг топлю миттєво я,
Як веслом, що ріже хвилі,
Домброю так правлю я.
Борода моя, як шовк,
Дев'яносто днів я йшов
Інохідцем до змагання,
Славу я в байті знайшов!
Слово наш народ просте
На вагу ума кладе.
Пустота на верх спливає,
Слово мудре в серце йде!
Я в піснях не висихав.
Ураганом пролітав,
Я алтайським самородком
На дощах весни сів.
Я пісні свої несу
Про батирів Джетису,
Цих пісень нема миліших,
З чим зрівняю їх красу?
Мій батир у битвах був,
В битвах славу він здобув,
Він клинок гострив об камінь,
Він з плечем сункара був.
Він стальне копито мав
І на кручах не сповзав.
Три підйоми без спочинку
Із затятістю долав.
Він безстрашний бунтівник,

Він поем моїх плідник.
Богатир у суперечках
Підкорятися не звик.
Він — початок дум моїх,
Слів живих скарбівня-міх.
Май-тюбе, батир світліший
Голубих джерел твоїх!

2

Мій батир наніс удар,
Хан Орман і Худояр
Ціле літо знемагали —
Був про них тяжкий хабар.
Дні в мовчанні пролітали,
Беки глухо нарікали,
Хану мовили вони:
— Хане, ти б з постелі встав
Та коня б ти осідлав,
Ти б своїм манапам вірним
Позбиратись наказав.
Вмить мечі відточим ми,
На тулпарів скочим ми,
Владу, лежачи на ліжку,
Аж ніяк не зміцним ми.
Слух лихий до нас дійшов —
І Кебет і Наринкол
За казахів встать готові.
Свата там казах знайшов.
Всіх манапів ти збери,
З ними сам поговори,
Чапанами, скакунами
Ти манапів обдари.
Кожний з них манап-крадій
Хай бере дарунок твій,
В Наринколі і Кебеку
Хай народ підніме свій.
«На казахів — ми, як стій,
Ми дамо казахам бій!» —
Так в степах манапи скажуть,
Їм дарунків не жалій.
Ти бози їм не жалій —

Лий з карафій і сулій.
Ти поклич ходжів, іспанів,
В керсени налий напій.
Ти святим отцям вели,
Щоб веселими були,
Щоб манапам розказали,
Предки наші як жили.
Сам же часу не втрачай,
Військо власне позбирай,
Осквернить себе живого
Ворогам не дозволяй.
А батиру Сурамші
В степ послання напиши.
Хай він загадку сміливу
Розгадати поспішить.
Ти батира викликай:
«Чоловік ти? — приїжджай,
Якщо ж бабі ти подібний,
Живота не утрудняй!»

3

Ставка ханська ожила —
Гості їдуть з Маргала,
Із степів Жалалабада...
Степом курява лягла.
Дар манапи хану шлюють,
Ледве чапає верблюд,
Від поклажі горб зігнувся,
Важко він долає путь.
Їдуть баї із Арки —
Розтовстілі турсуки.
Подарунки хан приймає —
Кошми, гроші, сундуки.
Беки гонять табуни,
Хан готує казани...
Будуть п'яні в хана гості —
Нагуляються вони.
Синій дим повзе кругом,
Ріжуть баранів гуртом
І двохліток шовкогрових,
Випосених молоком.

М'ясо вариться в котлах,
Із кумисом вже пішла
По руках гостей дорідних
Кругойдуча піала.
Хто ковтнуть кумису зміг —
Той немов позбувся ніг...
І кумис й густа сметана,
Як урючний свіжий сік.
Незвичайний ханський той —
Хто туди не трапив, той
Не побачить скільки їжі,
Скільки там питва — ой-ой!
І міцна боза й кумис
У одне русло лились,
У гостей від частування
Очі сном заволоклись.
Позабувши про роки,
Заспівали старики.
І акини затягнули
Про біду та байраки.
Гойна пісня-давнина —
До сердець дійшла вона.
І кінчалася та пісня
Словом болісним — війна!
Е-е, киргизи люблять мир.
Е-е, джигіте, глянь на мир:
Не к добру у всіх манапів
Із борід стікає жир.
Вижидали мулли час,
Щоб здійснити святій намаз,
Тасбихи у перлах щирих
Заблищали, як алмаз.
Хану совість продали,
Сіли, ноги підтягли,
На різню народ штовхали
І молитву загули:
«Хто загине у бою,
Буде певно у раю.
Хто живим із битви вийде,
Шану матиме своєю».
Е-е, джигіте, знай, обман

Хитрий той задумав хан...
На різню тебе птовхає
Разом з ханом і коран.
Той манапський шершнів рій
Порішив — іти на бій.
Суранші з гінцем відправив
Хан підступний виклик свій.

4

«Не батир, а баба ти,
Як телятко, слабий ти,
Ти капір — не мусульманин,
Осквернив Аллаха ти!
Ти розбійників зібрав,
Ти слуга урусів став.
Укрішився в Алатау,
Боягузом підлим став.
Докажи нам ділом ти,
Що відважний зроду ти,
Що батир ти, а не баба —
Знайдеш честь, як долю, ти!
Щоб не мучить коней нам,
Приїжджай пошвидше сам,
В стані нашому побачиш
Справжніх батирів, ти сам.
По-батирськи смерть стрічай,
Голову свою схиляй,
Відрубай її, дурепу,
І у руки нам віддай...»
Так писав старий Орман,
Зневажав батира хан.
Наказав батир джигітам
Всім збиратись на котан.
З ними радитись почав
Друзям він своїм сказав:
«Рідний свій народ ніколи
Я біді не піддавав.
Хан ганьбу задумав змить,
Злодій цей прийшов труїть
Нас, казахів і киргизів, —
Ним керує ненасить.

Нам не страшно перешкод.
Я піду — піде народ,
Та чи буду я батиром,
Як втоплю в крові народ!
Хоч гоню від себе гнів,
Та в сідло я знову сів.
Я поїду сам до хана
Без джигітів і послів.
Не поїду — прийде він —
Ждять кривавих перемін.
Він копитьми наших діток
Перемне на сотні гін.
Скаже мій тоді народ:
«Суранші, це що — відкот?
Ти Ормана ізлякався,
Зрадив і зганьбив народ,
Став біді виною ти,
Нам не став стіною ти,
Боягузом — не батиром
Став для нас віднині ти»
«Я візьму свою камчу,
Я до хана сам помчу.
Людський стогін по аулах
Я нікому не прощу.
Як мені війською йти,
То народ не зберегти —
Він віддасть найкращих коней
І позбудеться мети.
Йти в похід — біда встокрот:
Я візьму в аулах скот.
Чи мені спасибі скаже
Мій знедолений народ?
Я до хана сам піду,
Я народ не поведу.
В поєдинку з Орман-ханом
Правду я свою знайду.
Степ підніме честь мою,
Хан у люті на краю.
А мечем з манапським бидлом
Я один поговорю».
Не перечте Сурамші —

Буде так, як він рішив.
З ханом стрітись за Курдаєм
Сурамші уже спішив.
Бозкаску батир впіймав,
Блиснув ніж, баран упав...
Степовою свіжиною
Аксакалів пригощав.
Ак-туяка він сідлав,
У кишені малта брав,
Брав мішок вівса в дорогу
І кольчугу одівав.
Мовчки в руку піку брав
Карамсал собі в'язав,
Бойовими стременими
Боки він коню стискав.
Ак-туяк орлом летів,
Сурамші в сідлі сидів,
Як голодний вовк, зігнувся,
Ззаду вітер лиш свистів.
Піка ріже синій дим,
Сперечається із ним
Та із відстанню, що рівна
Дневі хвацької їзди.
На вітрах луна сурмить,
В горах ворог злий не спить,
Рідний Сурамші стрілою
По степах нічних летить.
Алатау зник з долин,
Мчитьсья Сурамші один...
На вершину Каражола
Вийшли ханові кади.
З військом хан глядить з вершин,
Вість гінець везе з долин:
«Свій народ батир шанує —
Йде на тебе він один.
Він киргизам друг і брат,
Ти ж киргизам перший кат.
Хто оббріхує батира,
Від таких не жди добра».
Слово хана обпекло,
Він меча виймає зло,

Біля ніг його холодних
Серце доблесне лягло.
За правдиві ті слова,
Як від блискавки трава,
З пліч хороброго джигіта
Покотилась голова.
Тут задумались полки,
На могутнього батира
Не підняв народ руки.
Вісім тисяч хан зібрав,
Обдурив і залякав.
Та ж до цього за годину
Вісімсот нарахував.
Душить хана гнів і страх,
На горбах вогонь зачах,
В степ роз'їхались джигіти
На своїх аргамаках...
Лиш одні манапи ждуть,
Малахаї скромно мнуть.
Сонце сіло за горбом,
Закурився пил стовпом,
Мчитьсья витязь одинокий,
Кінь хропе під сідоком.
Піка сяє, як вогонь,
Пил спада йому до скронь.
Стало соромно манапам:
Вісімсот на одного!
Меч у хана аж горів,
В серце стукав лютий гнів,
А владики маргалимські
Стали в тінях прапорів...
Зупинився вершник ген,
Стихнув раптом дзвін стремен.
«Я — батир степів казахських...
Хане, кликав ти мене? —
Мовив гордий Суранші, —
Я на виклик твій спішив,
Я, хто виріс для народу,
З ханом стрітися ршив.
Я твоїм рабом не став.
Голову я не схиляв,

Я тебе, кривавий ворон,
За людину не вважав.
Щоби свій турсук набить,
Ти задумав степ спалить,
Ти казахів на киргизів
Намагався натравить.
Кров народу спрагло пив,
Степ в крові ти утопив.
Скільки ти голів невинних,
Ненаситний, погубив.
За утоплення краси
В морі людської сльози
Ханською лихою кров'ю
Скоро відповідь даси.
Не кумис я їхав пити,
Їхав меч я оголити,
Нагострив його, щоб краще
Голови тебе лишить.
Ти не хан — злодюга й звір.
Боягуз, смердючий тхір.
За народ свій розквитатись
Мрію я із давніх пір.
Я — степів оцих батир,
Піднімай же лапу ти
І виходь на поєдинок
Без своїх манапів ти!»

5

Хан злякався, як щеня,
Бурмотів щось навмання.
І задумалися беки:
Боком вилізе брехня,
І, як хмари на вітрах,
Роз'їжджались від шатра,
Хан, стривожений, лишився,
Гасла вечора зоря.
Владним рухом бороди
Знак подав і від орди
На коні гарячим чорнім
Відокремивсь богатир.
Це Бокан — герой розправ,

Він чапан із себе зняв,
Рукава запхнув за пояс,
Прапор високо підняв.
Він в дугу зігнувся — злий,
Був в сідлі, як дуб кривий,
У руках своїх могутніх
Стиснув мужньо щит сталевий.
Списом в серце цілив він,
В перемогу вірив він,
Гордим поглядом зневаги
Суранші поміряв він:
«Бійся, Суранші, мене,
Мій клинок тебе зітне.
Ти, проклятий, свою душу
У степу не здоженеш.
Я давно на тебе ждав,
Життя мені ти не давав,
Ти, як перекотиполе,
Ти, як заєць поміж трав!
Силу визнаєш ти мою,
Я тебе, як ту змію
Списом гострим богатирським
До землиці приколю.
З давніх пір тебе чекав,
Щоб мене ти упізнав!»
Так сказав і до батира
В чорній піні підскакав.
Як вершина Куртибас,
Він на спис глядів щораз,
І відважним, і могутнім
Був батир в останній час.
Мав він сили молоді
І не скаржився в біді.
Він Бокана і за муху
Не вважав у злій орді.
Списа він не опускав —
Палець вказівний підняв
І Бокан, як від удару,
Круто осадив коня,
Кінь копита зняв увись,
«Е-е, Бокан, посоромись,

Якщо ти вже зупинився,
То додому повернись.
Там поправ собі живіт,
Ти ж бо — миша, а я — кіт.
Ти — словесний пустоцвіт.
Ти мене безстрашно кляв,
Та мене ти не злякав.
Не стачало, щоби пику
Я в твоїй крові марав.
Знайте ви, лихий Бокан,
Байтекей і Байтуган,
Знову кидаю я виклик,
Бо мені потрібен хан!»

6

Мчався першим Байтуган
З криком: «Боягуз Бокан!
Зуб у мертвого гостріший.
Ти боїшся одного,
Розмалюю я його,
І візьму його на списа,
Засць він, а не герой!
Суранші, послухай, гей!
Не з сильніших ти людей!
Не один я їду, поруч
Їде грізний Байтакей.
Щодо ханської орди —
В неї першим я завжди.
Ти батир, я в битвах також
Боягузом не ходив.
Як і ти, в бою горів,
Щит від крові не темнів,
Тільки я їду за хана,
Ти ж на хана налетів!
Та дійшов я до мети —
Осоружник, поруч ти,
Знаєш, бороду відрізав
Ти манану Торгельди...
То ж за бороду плати,
Не чекай пощади ти,
Смерть сама тебе пригнала —

Тут її обіймеш ти.
Я за свій короткий вік
Ріки й гори пересік,
В лютих битвах жоден ворог
Ще від мене не утік.
Вирву душу я твою,
Не з такими у бою
Грізно силою змагався,
Серце я твоє проб'ю!
Кенесари — вітролом,
Налітав, чинив погром.
Прохромив йому я горло
Темирбаєвим клинком.
Хану вірно я служив
І повагу заслужив.
Кенесари — злодій, смуту
По степах розворушив:
Був він звіром із звірів,
По дитячій крові брів,
На землі рівняв могили
Управителів степів...
Сипатай хотів прийти
Кенесари допомгти,
Байузак — батир з ганьбою
Не затримався втекти.
І даргинець Агибай
І тарбинець Бухарбай —
Всі тікали. Тис на п'яти
І істинець Бугибай.
Хан у розпачі до сліз,
Він розбив об камінь ніс,
А намет його згорілий
Вітер попелом розніс...
Хто ж осилить міць мою?
Злішим хто бува в бою?
Сам Аллах мої діяння
В книгу списує свою!»
Хан нервує — в злості він,
Тут стремен почувся дзвін;
На батира налетіли
Три манапи з трьох сторін.

Байтуган летів притьмом,
Не сховався за щитом —
Наче тхір, упав на землю
З переламаним хребтом.
В груди піка увійшла,
Кров червона потекла.
Два манапи інохідцям
Опустили вудила.
Побліднілий бачить хан:
Вражений батир Бокан —
Він упав коню на гриву
Геть знесилений від ран.
Хан на поміч поспішив,
Вітер прапор розпустив.
Сто манапів — вовча зграя —
Оточили Суранші.
Раптом вдарила гроза,
Розпікалася пайза,
Свіжі рани аж горіли,
Кров спадала, як роса.
Знає Суранші своє —
Миттю ворога доб'є...
Піка, кинута батиром,
В ханській спині застряє.
Сили вигасли в вояк,
Чує вірний Ак-туяк,
Як сайга, він закрутився —
Не пробитися ніяк.

7

В горах раптом грім — бабах!
Охопив манапів страх.
Мчать джигіти Алатау
На своїх аргамаках.
Б'є похідний барабан,
Затремтів од страху хан.
А зі степу — друг батира
Налетів на ханський стан.
Ворогів в степу зім'яв,
Він голів немало зняв.
Із рушниць кременних грізних

Він манапів поливав.
Рятувались, як могли,
Як зайці вже — не орли,
І пораненого хана
Ледве з поля віднесли.
Хану й Бог не допоміг,
Рану згоїти не зміг.
Закінчивши дні безславні,
Кров'ю чорною істік.
Так скінчилася війна,
Крові випила сповна...
Суранці вернувся в гори,
Де кохана сторона.
Він як дужий беркут жив,
Він народу послужив...
І народ його почесно
В Алатау схоронив.

1938

Жамбил Жабасев

*Вже з дитячих років Жамбил грав на долбрі і співав
З картини художника А. Кастєєва*

Батько Жамбила не хотів, щоб його син став акином, і заборонив йому співати пісень. Тоді Жамбил поїхав до відомого акина Семиріччя Суюмбая, котрий належним чином оцінив пісенний дар хлопчика і благословив його на акинство

З картини художника А. Ізмаїлова

*Жамбил Жабаєв серед казахських акинів-імпрівізаторів
(сам поет посередині)*

Жамбил розмовляє з народною артисткою СРСР К. Байсєнтовою

Жамбил імпровізує пісні серед дітей

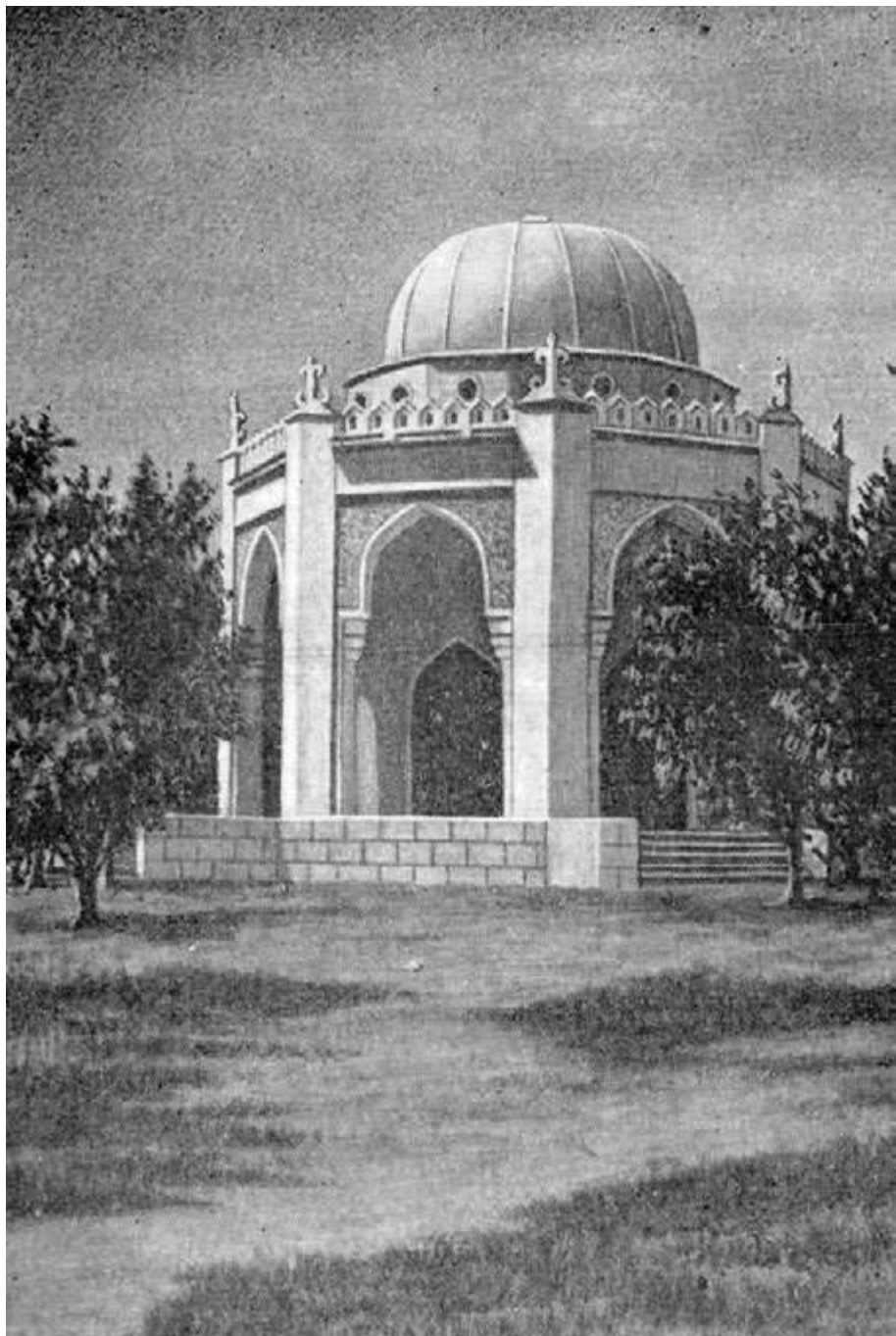
Жамбил розмовляє з письменником Всеволодом Івановим

*Павло Тичина і Жамбил Жабасв.
Фото 1930 рр.*

*Павло Тичина на ювілеї Жамбила Жабасва
з нагоди 75-річчя творчої діяльності 1938 р.*

Мавзолей Жамбила Жабасва

ПОЯСНЮВАЛЬНИЙ СЛОВНИК

А

Айдахар — дракон.
Ай — місяць.
Алаша — вузький палас, килим.
Ала-Тау — гори, в підніжжі яких знаходиться аул Жамбила.
Акжилан — водяна змія, символ хитрого, спиритного ворога.
Аксакал — буквально: білобородий, шанобливе звертання до людини в лігах, до старого.
Аристан — лев, символ мужності й сили.
Аристан, Майке, Майкот, Куламбет, Кулуншак — акини.
Архар — гірський цап.

Б

Бай — багач.
Байга — кінські скачки — одне з улюблених народних видовищ.
Батир — народний герой.
Бек — князь, знатна людина.
Бесбармак — буквально: п'ять пальців, м'ясна страва у казахів.
Бозкаска — тварина, зазвичай барани або коні з білою плямою на лобі. У давньому їх використовували як жертвних тварин.
Бюза (буза) — хмільний напій.

Г

Гаїш-прен — сорок святих, які начебто допомагають мусульманам у нещасті.

Д

Дар'я — річка.
«Два крутих упертих роги» —

ознака неповторної, виняткової особистості в середньовічній літературі і в народній поезії Середньої Азії й Казахстану.
Джайляу — літнє пасовисько.
Джейран — антилопа.
Джетису — буквально: країна семи рік, Семиріччя.
Джинт — козак, легінь, молодець.
Джуг — ожеледиця, під час якої скотина не може добувати траву з-під снігу і гине.
Домбра — народний музичний інструмент.

Е

Ерназар — назва колгоспу Узун-Агачського району Алма-Атинської області, де жив Жамбил.

Ж

Жаке — шаноблива або інтимно-ласкава форма від імені Жамбила.
Жез-тирнак — демонічне створіння, зазвичай представляється в образі красуні з мідними кігтями.
Жент — лакомина, приготовлена із сушеного товченого сиру або пішона з маслом і цукром.
Жидели-Байсин — легендарна країна щастя і добробуту в казахській народній творчості.
Жир — вірш, епос.
Жирші — розповідачі, співці.
Жуз — рід.

З

Заман — епоха.

І

Ішан — духовна особа.

К

Кади (кази) — суддя, який судить по мусульманському закону.

Кази — копчена ковбаса із конини, одна з найсмачніших страв казахської національної кухні.

Каймак — вершки, сметана.

Камча — пліть.

Кедей — бідняк.

Кенесари — Кенесари, Касимов, хан Середнього казахського жуза, ватажок феодально-монархічного антинародного руху 1837—1848 рр.

Керсен — велика дерев'яна чаша.

Косем — ватажок, керманіч.

Котан — майдан посеред аулу, де зазвичай збирається народ.

Коян — засць.

Кулан — дикий кінь, кінь

Пржевальського.

Кумис — кисле кобиляче молоко.

М

Малта — осадок курта (сиру), що не розчинився при розмочуванні.

Манаши — феодально-родова верхівка у киргизів і, частково, в казахів.

Н

Нар — однокорбий верблюд.

Нукери — свита.

С

Сиртан — вовкодав.

Сункар — сокіл.

Сурпа — м'ясний суп.

Т

Таксир — господар; шанобливе звертання до представників феодальної знаті.

Той — бенкет.

Тулпар — скакун, богатирський кінь.

Турсук — мішок зі шкіри для кумису та іншої рідини.

Тугир — підставка, жердина, на яку саджають сокола.

У

Утеген, Сурик, Суранші, Сипатай — батери родів Шапрашті і Дулат, які стали відомими в народі в епоху боротьби з джунгарськими завойовниками.

Х

Хабар — новини, вісті.

Ходжі — паломник, який вивідав Мекку.

ЗМІСТ

Передмова: «Я ваш — Жамбіл»	5
Поезії	15
Пісня про життя	17
Багатство землі	20
За високій урожай	21
Свято весни	23
Травень	25
Пісня про щастя	27
Весна	28
Пісня літа	29
Утіха для душі	31
Ала-Тау	32
Шота Руставелі	34
Тарас	35
Алма-Ата	37
На Джайляу	39
Майстрам тваринництва	41
Пісня про дівчину	43
Табунник	44
Погоня	45
Доля бідняка	46
Пушкіну	47
Пісня про Пушкіна	49
Звертання до акинів	50
Касиму Ламуті	53
Прощальна пісня	55
Пісня про мистецтво	57
Іспанським братам	59
Хлопцям, які навчали неприборканих коней	61
Кокиму	62
Тлемісу	63
Обираючи сата	64
Сирттану	65
Акину Жанісу	66
Скарга	67
Сарибаю	68
До Калі	69
Шалтабаю	70
Про Манка	71

Шабдену	72
Мамбету	73
Тажибаяу	74
Нехай садиноким себе не вважає	75
До портрета Абая	76
Абицо	77
Дівчина Кемпат	78
Вічне сотворіння краси	79
Здоров'я народу	80
Шакина і тулпар	81
І сонце й місяць водночас хай зійдуть	85
В горах	86
Досяг я, крокуючи, піку гори	87
Пісня при одержанні ордену	88
Шкільний дівчорі	89
Заповіт	90
Бачив я рідний Казахстан	91
Дівчина на сталевому тулпарі	93
Ленінградці, діти мої!	96
Нездоланна фортеця	100
Клятва під прапором	102
Новорічне вітання	104
Дружба народів	106
В новорічний урочистий час	108
Проводи	110
Відповідь синові	111
Думки про Алгадаю	113
Дідова ласка	115
Останнє слово	116
Поєми	117
Утеген-батир	119
Суранші-батир	
Частина перша	149
Частина друга	171
Пояснювальний словник	185

Літературно-художнє видання

ЖАМБИЛ ЖАБАЄВ

Дорога в степу
Вибране

Переклад
Петра Засенка

Відповідальний редактор *О. Жупанський*
Художній редактор *О. Баратинська*
Оригінал-макет *О. Жупанський*

Підписано до друку 1.12.09
Формат 84x108 1/32
Папір офсет. №1
Друк офсетний. Зам.
Наклад: 1000 пр.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи №2770. Серія ДК

ФОП Жупанський
Україна, 08293, Буча, вул. Тарасівська, 7а,
тел.: (+38096) 350-61-05;
E-mail: zhupansky-publisher@ukr.net
www.publisher.at.ua

ISBN 978-966-96882-9-3

9 789669 688293 >

Ж89 **Жабаєв, Жамбил.**
Дорога в степу: пер. з каз./Ж.Жабаєв. — К.: Вид-во
Жупанського, 2009. — 192 с.

ISBN 978-966-96882-9-3

До цього видання творів класика казахської літератури, народного співця і поета Жамбила Жабаєва увійшли найпопулярніші поезії та поеми. Твори його відзначаються національним колоритом, багатством художніх засобів.

ББК84.4КАЗ+83.34УКРІ

